

Začleňovanie detí z Ukrajiny do vzdelávania v Bratislave

Analýza súčasnej situácie a prehľad politik

Vypracované pre Magistrát hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislava

Obsah

Úvod	1
1. Pripravenosť vzdelávacieho systému na Slovensku na príchod detí z Ukrajiny: Prehľad aktuálnej situácie a medzinárodných indikátorov	3
Zhrnutie a odporúčania.....	3
1.1 Holistický prístup k politikám na podporu začleňovania detí s migranskou skúsenosťou do vzdelávania	3
1.2 Pripravenosť škôl na Slovensku z hľadiska holistického prístupu k politikám na podporu začleňovania detí s migranskou skúsenosťou do vzdelávania	5
2. Účasť detí z Ukrajiny na vzdelávaní v Bratislave a na Slovensku	8
Zhrnutie a odporúčania.....	8
2.1 Analýza zapojenosti detí z Ukrajiny do vzdelávania v Bratislave	12
2.1.1 V Bratislave sa vzdeláva veľká časť detí z Ukrajiny, ktoré majú na Slovensku útočisko	12
2.1.2 Viac ako polovica detí z Ukrajiny nenavštevuje školu, najnižšia účasť je v materských a stredných školách	14
2.1.3 Vysoký podiel detí z Ukrajiny sa vzdeláva v súkromných materských školách	15
2.1.4 Najviac detí z Ukrajiny sa vzdeláva v Petržalke.....	17
2.1.5 V Bratislave je veľký počet škôl, v ktorých sa vzdeláva len malý počet detí z Ukrajiny	17
3. Podpora v oblasti učenia sa	20
Zhrnutie a odporúčania.....	20
3.1 Jazyková podpora.....	22
3.1.1 Prehľad opatrení, ktoré je vhodné realizovať v oblasti podpory jazykového vzdelávania detí z Ukrajiny	22
3.1.2 Aktuálna situácia na Slovensku v oblasti jazykovej podpory	24
3.2 Všeobecná podpora v oblasti učenia sa	27
3.2.1 Prehľad opatrení, ktoré je vhodné realizovať v oblasti všeobecnej podpory v učení sa pre detí z Ukrajiny	27
3.2.1 Aktuálna situácia na Slovensku v rámci všeobecnej podpory v oblasti učenia sa	28
4. Podpora v oblasti sociálnych a emocionálnych (psychologických) potrieb	29
Zhrnutie a odporúčania.....	29
4.1 Prehľad opatrení, ktoré je vhodné realizovať v oblasti sociálnych a emocionálnych (psychologických) potrieb detí z Ukrajiny	30
4.2 Aktuálna situácia na Slovensku v oblasti podpory sociálnych a emocionálnych (psychologických) potrieb ...	32
5. Potreby učiteliek a učiteľov a ich podpora pri vzdelávaní detí z Ukrajiny	35
Zhrnutie a odporúčania.....	35
5.1 Prehľad opatrení, ktoré je vhodné realizovať v oblasti podpory učiteliek a učiteľov pri vzdelávaní detí z Ukrajiny	37
5.2 Aktuálna situácia v oblasti podpory učiteliek a učiteľov pri vzdelávaní detí z Ukrajiny na Slovensku	39
Literatúra	43

Úvod

Príchod detí z Ukrajiny predstavuje po koronakríze pre školy ďalšiu výzvu. Deťom utekajúcim pred vojnou treba zabezpečiť dostupné a kvalitné vzdelávanie, ktoré bude zohľadňovať ich špecifické potreby. To však vyžaduje zo strany škôl nemalé úsilie. Je preto potrebné, aby sa z úrovne ministerstva školstva, samospráv aj zriaďovateľov realizovali systematické a komplexné opatrenia, ktoré budú reagovať na potreby samotných detí prichádzajúcich z Ukrajiny, ako aj ľudí, ktorí sa podieľajú na ich vzdelávaní.

Predkladaná analýza mapuje aktuálnu situáciu v oblasti podpory začleňovania detí z Ukrajiny na Slovensku a špecificky sa zameriava aj na situáciu v Bratislave. Zároveň prináša prehľad zahraničných politík, prostredníctvom ktorých možno podporiť vzdelávanie detí s migrantským pôvodom. Na základe analýzy a dobrej praxe zo zahraničia formulujeme odporúčania pre implementáciu politík na celoštátnej a regionálnej úrovni, ktoré by mohli byť efektívnym nástrojom na podporu začleňovania detí z Ukrajiny do vzdelávania.

Koncepčne analýza vychádza z tzv. holistického prístupu k vyhodnocovaniu politík na podporu začleňovania detí s migrantským pôvodom do vzdelávania. Tento prístup navrhla ešte počas utečeneckej krízy spôsobenej vojnou v Sýrii Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD, 2019a).

Na základe tohto prístupu sa v jednotlivých častiach analýzy zameriavame najskôr na možnosti poskytovania podpory deťom z Ukrajiny. Sledujeme pritom, aké špecifické potreby týchto detí je potrebné naplňať v akademickej oblasti (podpora v učení sa s dôrazom na osvojovanie si vyučovacieho a štátneho jazyka), v sociálnej oblasti (vytváranie sociálnych väzieb so spolužiakmi a spolužiačkami) a v emocionálnej, resp. psychologickojej oblasti (deti utekajúce pred vojnou čelia zvýšenej psychickej záťaži).

Zároveň v súlade s holistickým prístupom sa zameriavame aj na to, aká podpora by sa mala poskytovať učiteľkám a učiteľom. Práve ich pripravenosť na vzdelávanie detí s rozmanitým kultúrnym pozadím či odlišným prvým jazykom predstavuje hlavný faktor, nakoľko sa tieto deti podarí úspešne začleniť do vzdelávania.

Aktuálne nemáme k dispozícii dostatok údajov o tom, ako sa darí začleňovať deti z Ukrajiny do vzdelávania na Slovensku. V analýze pracujeme prevažne s administratívnymi údajmi ministerstva školstva o počte detí z Ukrajiny na školách v Bratislave,¹ s údajmi z prieskumu, ktorý medzi učiteľkami a učiteľmi na základných školách realizovala organizácia Komenského inštitút², ako aj s výsledkami zisťovania Štátnej školskej inšpekcie (ŠŠI, 2022a)³. Okrem toho podľa potreby spracúvame aj ďalšie dáta (napríklad údaje dostupné v databázach OECD, údaje CVTI či údaje o finančných prostriedkoch poskytnutých na zabezpečenie kurzov slovenského jazyka).

¹ Spracované dáta s počtami detí z Ukrajiny na úrovni škôl sú k 31. 5. 2022. Reportované počty sa vzťahujú na osoby, ktoré začali štúdium v školách v Slovenskej republike od začiatku vojny na Ukrajine, a ktoré spĺňajú aspoň jednu z podmienok: ukrajinská národnosť alebo vyplnený typ utečenca.

² Do prieskumu sa zapojilo 6 283 učiteliek a učiteľov základných škôl. Údaje zbierala agentúra Focus v spolupráci s EduPage v prvej polovici mája (od 11. do 17. mája). Údaje z prieskumu sme s dovoľením Komenského inštitútu spracovali pre potreby analýzy situácie v Bratislave.

³ Prieskum sa realizoval telefonicky medzi riaditeľkami a riaditeľmi 47 materských škôl, 240 základných škôl a 41 stredných škôl. Prieskum sa uskutočnil od 18. apríla do 13. mája 2022.

Z analýzy dostupných údajov a z porovnania opatrení na začlenenie detí z cudziny na Slovensku a v iných krajinách vyplýva, že Slovensku (vrátane Bratislavy) sa zatiaľ nedarí úspešne začleňovať deti z Ukrajiny do vzdelávania.

Väčšina detí z Ukrajiny stále nie je v systéme formálneho vzdelávania, čiže nenavštevuje školy na Slovensku. Existujúce nástroje na podporu osvojovania si slovenčiny sú nedostatočné. Školám chýbajú najmä finančné prostriedky na to, aby mohli deťom zabezpečiť individualizovanú podporu v učení sa. V oblasti podpory sociálnych potrieb detí (najmä budovanie vzťahov s rovesníčkami a rovesníkmi zo Slovenska) a v oblasti podpory ich duševného zdravia neexistujú žiadne systémové nástroje.

Viacere opatrenia sa realizovali v oblasti metodickej podpory a vzdelávania pre učiteľky a učiteľov. Na to, aby však školy mohli reálne aplikovať opatrenia, ktoré odporúčajú napríklad niektoré metodické usmernenia či odporúčania, chýbajú podmienky. V súvislosti so začleňovaním detí z Ukrajiny, ktoré vyžaduje najmä dodatočné personálne kapacity (napríklad organizácia paralelných skupín v rámci individualizácie vzdelávacích plánov detí z Ukrajiny), sa školám v súčasnosti neposkytuje žiadna finančná podpora.

V dôsledku tejto situácie hrozí, že sa deti, ktoré na Slovensko utiekli pred vojnou na Ukrajine, nepodarí začleniť do spoločnosti. Hrozia im zhoršené vzdelávacie výsledky a následne problémy uplatniť sa na trhu práce. Nedostatočná znalosť slovenčiny obmedzí ich možnosti vytvoriť si vzťahy s ľuďmi, ktorí už na Slovensku žijú. To všetko vytvára podmienky pre ich neskoršie sociálne vylúčenie.

Je potrebné, aby sa urýchlene realizovali systémové opatrenia na podporu začleňovania detí z Ukrajiny do vzdelávania. V prvom rade treba zabezpečiť účasť vo vzdelávaní pre všetky deti z Ukrajiny. Len tak možno týmto deťom poskytnúť adekvátnu podporu vo vzdelávaní aj v ďalších oblastiach, vďaka ktorej sa budú môcť plnohodnotne začleniť do spoločnosti.

Hlavnú úlohu pri začleňovaní detí z Ukrajiny do vzdelávania by malo zohrávať ministerstvo školstva. Výrazne však možno pomôcť aj zo samosprávnej úrovne. Poukazujú na to aj viaceré príklady zo zahraničia.

Dôležitú úlohu môžu samosprávy zohrávať pri koordinácii začleňovania detí z Ukrajiny do škôl. Ako ukazuje analýza rozmiestnenia detí z Ukrajiny, Bratislava eviduje veľký počet škôl, ktoré vzdelávajú relatívne nízky počet týchto detí. Pravdepodobne nie je možné, aby sa na všetkých školách vytvorili adekvátne podmienky na naplnenie všetkých potrieb detí. Súčasne je ale nevyhnutné poskytnúť adekvátnu podporu všetkým deťom.

Koordinácia zriaďovateľov, samotných škôl, ako aj ďalších aktérov (napríklad poradne, mimovládne organizácie pôsobiace v oblasti inkluzívneho vzdelávania, základné umelecké školy, centrá voľného času či športové kluby) môže pomôcť k tomu, aby sa vytvoril funkčný systém poskytovania podpory všetkým deťom, ktoré sa vzdelávajú v bratislavských školách. Konkrétne návrhy opatrení uvádzame v jednotlivých tematických kapitolách.

1. Pripravenosť vzdelávacieho systému na Slovensku na príchod detí z Ukrajiny: Prehľad aktuálnej situácie a medzinárodných indikátorov

Zhrnutie a odporúčania

- **Pri implementácii politik na podporu vzdelávania detí z Ukrajiny je potrebné vychádzať zo skúseností z iných krajín.** Slovensko nemá dostatočné skúsenosti so vzdelávaním detí a mladých ľudí s migrantským pôvodom v oblasti školskej praxe (nízky podiel detí cudzincov v školách) ani v oblasti nastavovania podporných vzdelávacích politik (chýbajúce stratégie aj podporné nástroje).
- **Vzdelávacie politiky na podporu začleňovania detí z Ukrajiny je potrebné realizovať komplexne a holisticky.** Je dôležité, aby sa zohľadňovala rozmanitosť potrieb samotných detí a zároveň potreby ľudí na Slovensku - predovšetkým tých, ktorí pôsobia vo vzdelávacích inštitúciách. Podľa existujúcich poznatkov je potrebné, aby sa okrem vzdelávacích potrieb (t. j. osvojenie si vyučovacieho jazyka, prekonanie rozdielov vyplývajúcich z odlišných vzdelávacích programov v jednotlivých krajinách a podobne) realizovali aj opatrenia zamerané na sociálne a emocionálne potreby detí a mladých ľudí s migrantskou skúsenosťou. Zároveň je dôležité nastaviť opatrenia na podporu ľudí, ktorí už v prijímajúcej krajine žijú. Okrem všeobecného budovania multikultúrneho porozumenia a zabezpečenia adekvátnych životných podmienok (vrátane kvalitného vzdelávacieho systému) je nutné sústrediť pozornosť na potreby ľudí, ktorí pôsobia v školstve. Od ich pripravenosti a adekvátnej podpory závisí kvalita vzdelávania detí a mladých ľudí (nielen) s migrantskou skúsenosťou.
- **Opatrenia na podporu detí z Ukrajiny je potrebné implementovať urýchlene a v maximálnom možnom rozsahu aj intenzite.** Dostupné údaje naznačujú, že riziko nezvládnutia začlenenia detí z Ukrajiny do vzdelávania je vysoké. To môže neskôr viesť k ich sociálnemu aj ekonomickému vylúčeniu, ktoré predstavuje vážny problém pre celú spoločnosť. Vzdelávací systém na Slovensku nie je podľa dostupných údajov pripravený na to, aby dokázal deťom cudzincov poskytovať kvalitné vzdelávanie. Výučba v multikultúrnom a viacjazyčnom prostredí je len v malej miere súčasťou vzdelávania učiteľiek a učiteľov. Len malá časť vyučujúcich sa cíti byť pripravená na výučbu v takomto prostredí. Dostatočne spoľahlivé údaje o vzdelávacích výsledkoch detí s migrantskou skúsenosťou nie sú dostupné. Existujúce dáta však naznačujú, že v porovnaní s deťmi bez takejto skúsenosti dosahujú deti cudzincov na Slovensku horšie vzdelávacie výsledky. Rovnako je horšia ich situácia v sociálnej a emocionálnej oblasti.

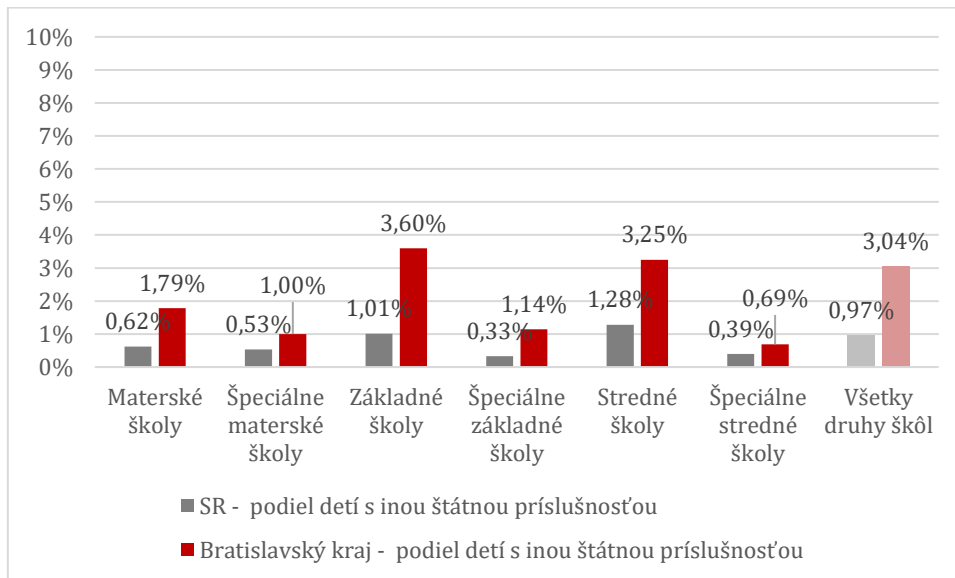
1.1 Holistický prístup k politikám na podporu začleňovania detí s migrantskou skúsenosťou do vzdelávania

Na Slovensku nemáme rozsiahlejšie skúsenosti so začleňovaním detí cudzincov do vzdelávania. To sa týka celkového počtu detí cudzincov, ktoré sa vzdelávajú v školách, ako aj politik, ktoré boli dosiaľ implementované.

Celkovo sa k 15. septembru 2021, teda ešte pred vypuknutím vojny na Ukrajine, vzdelávalo v materských, základných a stredných školách na Slovensku necelé percento detí s inou štátnou príslušnosťou než slovenskou (0,97 %). V Bratislavskom kraji bol podiel detí cudzincov trojnásobný (3,04 %), stále však ide o relatívne nízky počet takýchto detí (v absolútnych číslach je to 3 843 detí a žiačok a žiakov z celkového

počtu 126 538). Možno teda predpokladať, že učiteľky a učitelia nemajú dostatočné skúsenosti s tým, ako tieto deti vyučovať.

Graf 1: Podiel detí s inou štátnou príslušnosťou než slovenskou v školách na Slovensku a v Bratislavskom kraji k 15. 9. 2021

Zdroj: CVA na základe údajov CVTI

Téma vzdelávania detí cudzincov zároveň nebola predmetom intenzívnejšieho záujmu vzdelávacích politik. V školskom roku 2019/2020 na to upozornila aj Štátna školská inšpekcia (ŠŠI, 2020). Podľa jej správy nie sú v slovenskom vzdelávacom systéme dostatočne zabezpečené podmienky na vzdelávanie detí cudzincov, a to aj napriek tomu, že ich počty v školskom systéme stúpajú. Nepripravenosť škôl na začleňovanie detí cudzincov sa pritom podľa inšpekcie prejavila aj v spôsobe, akým školy reagujú na prijímanie detí z Ukrajiny (ŠŠI, 2022b).

Problematika politik na podporu vzdelávania detí s migrantským pôvodom, vrátane detí utekajúcich pred vojnou, pritom v iných krajinách i medzinárodne bola v uplynulých rokoch predmetom odborného aj politického záujmu. Súviselo to najmä s utečeneckou krízou v roku 2015.

Dôležitým poznatkom z iných krajín je, že na to, aby bolo začlenenie detí do vzdelávania úspešné, je dôležité implementovať politiky komplexne vo viacerých oblastiach, v ktorých je podpora potrebná.

Zoznam týchto oblastí ponúka model Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj, ktorý zdôrazňuje potrebu takzvaného holistického prístupu (OECD, 2019a). Tento prístup predstavuje konceptuálne východisko predloženej analýzy možností podpory začleňovania detí z Ukrajiny do vzdelávania na Slovensku.

Model v prvom rade upozorňuje na to, že je dôležité prihliadať nielen na potreby detí, ktoré vstupujú do vzdelávania v novej krajine, ale aj na potreby ľudí, ktorí už v danej krajine žijú. Možno sa tak vyhnúť vzniku sociálneho napätia a konfliktov.

Na strane ľudí, ktorí pôvodne žijú v prijímajúcej krajine, je potrebné realizovať politiky na podporu budovania zručností v oblasti kultúrneho porozumenia aj otvorenosti k rôznorodosti. Súčasne je dôležité zachovať, resp. vytvárať podmienky pre kvalitné vzdelávanie a dôstojný život všeobecne. V opačnom prípade môže dôjsť k tomu, že budú migrantky a migranti vnímaní ako hrozba. Špecifická pozornosť by sa pritom mala venovať ľuďom, ktorí pracujú v oblasti vzdelávania. Ich pripravenosť na vzdelávanie v

multikultúrnym prostredí predstavuje základný predpoklad na to, aby sa kvalitné vzdelávanie poskytovalo všetkým deťom v krajine⁴.

Pre deti a mladých ľudí, ktorí vstupujú do vzdelávacieho systému v prijímajúcej krajine, je zase potrebné zabezpečiť podporu nielen v akademickej oblasti – t. j. pri osvojovaní si poznatkov a zručností (vrátane osvojovania si vzdelávacieho jazyka), ale aj v sociálnej a emocionálnej oblasti. Deti a mladí ľudia presídlením strácajú sociálne väzby. To, aby si vytvorili nové väzby v prijímajúcej krajine, často komplikuje aj jazyková bariéra. Najmä vojnoví utečenci či utečenky môžu čeliť aj nadmernej psychickej záťaži a traumatizujúcim skúsenostiam (OECD, 2019a; Cerna, 2019; European Commission/EACEA/Eurydice, 2019). V neposlednom rade je dôležité realizovať politiky na podporu ich porozumenia novej kultúre, do ktorej vstupujú.

1.2 Pripravenosť škôl na Slovensku z hľadiska holistického prístupu k politikám na podporu začleňovania detí s migrantskou skúsenosťou do vzdelávania

Dostupné medzinárodné údaje naznačujú, že slovenský vzdelávací systém nie je dostatočne pripravený na vzdelávanie detí s migrantským pôvodom ani v jednej z oblastí, ktoré vymedzuje uvedený holistický prístup k politikám na podporu začleňovania detí s migrantskou skúsenosťou do vzdelávania.

5

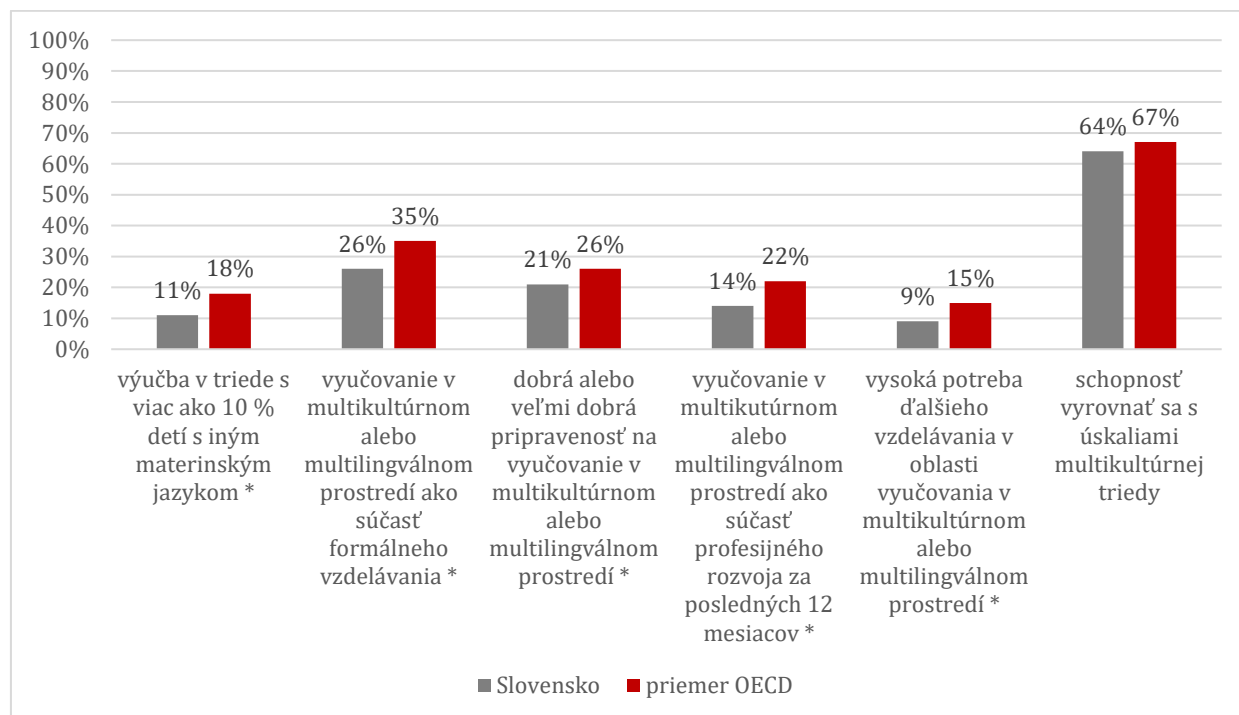
Indikátory pripravenosti škôl na integráciu detí z Ukrajiny poskytuje napríklad medzinárodné zisťovanie OECD TALIS, ktoré sa pravidelne realizuje medzi učiteľkami a učiteľmi v základných školách (údaje sú dostupné pre celé Slovensko). Výsledky z roku 2018 ukazujú, že v oblasti výučby v multikultúrnych a viacjazyčných podmienkach Slovensko zaostáva za priemerom krajín OECD takmer vo všetkých indikátoroch, ktoré sa sledujú (OECD, 2019b). Výnimkou je len podiel učiteliek a učiteľov (64 %), ktorí sa domnievajú, že sa dokážu vysporiadať s výzvami, ktoré so sebou výučba v takomto prostredí prináša (na Slovensku sa tak cíti 64 % učiteliek a učiteľov, priemer OECD je 67 %).

Príprava na výučbu v multikultúrnym a viacjazyčnom prostredí bola pritom súčasťou formálneho vzdelávania na Slovensku len v prípade štvrtiny vyučujúcich (26 %, priemer OECD je 35 %). Za posledný rok pred dopytovaním sa vzdelávania na túto tému zúčastnilo 14 % učiteliek a učiteľov (priemer OECD je 22 %). Pripravená na výučbu v takomto prostredí sa v roku 2018 cítila byť pätina (21 %) vyučujúcich, ktorí sa zapojili do prieskumu (priemer OECD bol 26 %).

⁴ Z publikácií OECD (OECD, 2019a; Cerna, 2019) nie je celkom zrejmé, nakoľko sa potreby ľudí pracujúcich v školách chápu ako súčasť potrieb na strane ľudí, ktorí v prijímajúcej krajine pôvodne žili. V každom prípade sa podpora učiteliek a učiteľov a ďalších profesií v školstve definuje ako jedna z najdôležitejších oblastí politik na podporu začleňovania detí s migrantskou skúsenosťou do vzdelávania. Odporúčania v súvislosti s podporou ľudí pracujúcich v školstve sa v odborných publikáciách obyčajne sústreďujú na ich profesionálny rozvoj a zvyšovanie celkovej kompetencie vyučovať v multikultúrnym a viacjazyčnom prostredí. Ľudia pracujúci v školstve však môžu v súvislosti s príchodom detí, ktoré utekajú pred vojnou, čeliť aj ďalším výzvam (napríklad zvýšenie celkovej pracovnej záťaže po prijatí detí cudzincov, ktorá pri chýbajúcej podpore či odmene môže viesť k utváraní negatívnych postojov k začleňovaniu týchto detí do vzdelávania, ako je to aj v prípade detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami). Širšia konceptualizácia potrieb ľudí pracujúcich v školstve ako potrieb ľudí, ktorí pôvodne žili v prijímajúcej krajine, umožňuje rozšíriť aj okruh oblastí, v ktorých by bolo vhodné ľuďom pracujúcim v školstve podporu poskytovať. To môže prispieť ku komplexnejšiemu pohľadu na podporu škôl a teda aj kvalitnejšie zvýšenie ich celkovej pripravenosti vzdelávať deti cudzincov.

Napriek tomu vyjadrila vysokú potrebu vzdelávať sa v tejto téme len približne každá desiata učiteľka či učiteľ (9 %, priemer OECD je 15 %). To môže súvisieť s nízkou úrovňou odbornej a verejnej diskusie o špecifikách výučby v multikultúrnom a viacjazyčnom prostredí, ale aj s nízkym zastúpením detí cudzincov vo vzdelávacom systéme. Aj podľa výsledkov medzinárodného zisťovania TALIS je na Slovensku podiel učiteliek a učiteľov, ktorí vyučujú v triedach s viac ako 10 percentným zastúpením detí s odlišným prvým jazykom, významne nižší, než je to v priemere krajín OECD (11 %, priemer OECD je 18 %).

Graf 2: Porovnanie situácie na Slovensku a v priemere krajín OECD v rámci indikátorov pre výučbu v multikultúrnom a multilingválnom prostredí (TALIS 2018)

Zdroj: Výber CVA na základe údajov OECD

Poznámka: Výsledky pre Slovensko v položkách označených hviezdičkou (*) sú štatisticky významne nižšie ako je priemer krajín OECD

Údaje o tom, ako sa darí vzdelávaciemu systému na Slovensku začleňovať deti s migrantským pôvodom, sú kvôli všeobecne nízkemu podielu týchto detí vo vzdelávaní značne obmedzené. Jedným zo zdrojov môže byť pravidelné medzinárodné testovanie PISA, v rámci ktorého sa zbierajú aj údaje o migrantskom pôvode detí. Na základe toho možno následne porovnať, ako sa v jednotlivých krajinách OECD darí vytvárať vhodné podmienky na vzdelávanie detí s migrantským pôvodom. Toto testovanie sa však realizuje na výberovej vzorke a keďže na Slovensku sa vzdeláva nízky podiel detí cudzincov, celkový počet detí s migrantskou skúsenosťou môže byť vo vzorke nízky. Publikácia OECD (OECD, 2019c), ktorá sa venovala výsledkom žiakov a žiačok s migrantskou skúsenosťou v ostatnom testovaní v roku 2018 preto do analýz Slovenskú republiku nezahrnula.

Spracovaná analýza je dostupná len k výsledkom z roku 2015 (OECD, 2019a). Táto analýza sledovala úspešnosť začleňovania detí s migrantským pôvodom na základe piatich indexov. Indexy porovnávajú, nakoľko je u detí s migrantským pôvodom oproti ostatným deťom zvýšené riziko, že (1) nedosiahnu základnú úroveň zručností, (2) nebudú v škole zažívať pocit prináležitosti, (3) nebudú sa cítiť spokojní so životom, (4) nebudú uvádzať nízku mieru úzkosti súvisiacou so školou a (5) ich motivácia uspieť nebude

vysoká. Indexy boli navrhnuté tak, aby zohľadňovali holistický prístup k vyhodnocovaniu politík zameraných na začleňovanie detí s migrantskou skúsenosťou do vzdelávania a usilujú sa pokryť akademickú, sociálnu aj emocionálnu oblasť.

Výsledky analýzy ukázali, že oproti ostatným deťom mali na Slovensku deti s migrantským pôvodom 1,7-krát vyššie riziko, že nedosiahnu ani základnú úroveň zručností (t. j. aspoň druhá úroveň vo všetkých testovaných oblastiach – čitateľská, matematická a prírodovedná gramotnosť). Rovnako sa ukázala vyššia miera rizika, že sa nebudú cítiť spokojní so životom (1,4-krát vyššia oproti ostatným deťom) a že nebudú mať vysokú motiváciu uspieť (1,2-krát vyššia oproti ostatným deťom). Deti s migrantským pôvodom zároveň s menšou pravdepodobnosťou uvádzali, že škola a povinnosti, ktoré s ňou súvisia, im spôsobuje len nízku mieru úzkosti (0,9-krát).

V takmer všetkých vybraných indikátoroch patrilo Slovensko medzi krajiny, kde je situácia jedna z najhorších. Výnimkou bolo dosahovanie základnej úrovne zručností, kde sme sa umiestnili približne v strede (na šestnástom mieste z celkového počtu 29 krajín; v prípade indikátora sledujúceho úzkosť vyplývajúcu zo školských povinností je poradie obrátené, t. j. prvé miesto značí najhoršiu situáciu). Ako však uvádzame vyššie, počet detí s migrantskou skúsenosťou je na Slovensku nízky a je preto otázne, aká časť z nich bola zaradená do testovania PISA v roku 2015. To je potrebné zohľadniť aj pri interpretácii týchto výsledkov.

Tabuľka 1: Porovnanie rizík detí s migrantským pôvodom oproti ostatným deťom (PISA 2015)

Relatívne riziko detí s migrantským pôvodom oproti ostatným deťom, že	Miera rizika oproti ostatným deťom	Poradie Slovenska medzi 29 krajinami OECD
• nedosiahnu základnú úroveň zručností	1,743	16
• nebudú mať pocit prináležitosti v škole	1,895	28
• nebudú sa cítiť spokojní so životom	1,435	23
• nebudú uvádzať nízku mieru úzkosti súvisiacou so školou	0,918	1
• nebudú mať vysokú motiváciu uspieť	1,201	26

Zdroj: CVA na základe údajov OECD

Prihliadnuc na obmedzenia súvisiace so vzorkou testovania PISA sa možno aspoň orientačne pozrieť na to, aké výsledky dosiahli deti s migrantským pôvodom v čitateľskej, matematickej a prírodovednej gramotnosti v ostatnom testovaní PISA v roku 2018.

Z týchto údajov vyplýva, že deti z prvej generácie migrantiek a migrantov dosahujú výrazne horšie výsledky než deti bez migrantského pozadia. V čitateľskej gramotnosti dosiahli v priemere o 73 bodov menej, v matematickej gramotnosti o 76 bodov menej a v prírodovednej o 69 bodov menej ako ostatné deti.

2. Účasť detí z Ukrajiny na vzdelávaní v Bratislave a na Slovensku

Zhrnutie a odporúčania

Prvým základným predpokladom na začlenenie detí do vzdelávania je, aby sa pre ne zabezpečil prístup do škôl. Pokiaľ tieto deti nie sú v školách, nie je možné zapojiť ich do vzdelávania či realizovaných podporných opatrení. Analýza existujúcich údajov o účasti detí z Ukrajiny na vzdelávaní však naznačuje, že v Bratislave a ani v rámci celého Slovenska sa nedarí tieto deti začleňovať do vzdelávania v dostatočnom rozsahu.

V Bratislave sa ako v hlavnom meste nachádza veľká časť všetkých detí z Ukrajiny na Slovensku. Väčšina z nich však školu nenavštevuje. Špecificky nízke je ich zastúpenie v materských a stredných školách. Táto situácia korešponduje so skúsenosťami z iných krajín, kde je dostupnosť vzdelávania najhoršia pre tie skupiny detí s migrantským pôvodom, na ktoré sa nevzťahuje povinná školská dochádzka (Cerna, 2019).

Na Slovensku (vrátane Bratislavy) sa ale nedarí zapájať do vzdelávania ani deti vo veku plnenia povinnej školskej dochádzky. V Bratislave podľa našich odhadov navštevuje základné školy len 40 % detí z Ukrajiny, ktoré tu majú dočasné útočisko. Údaje o tom, aká časť detí sa dištančne vzdeláva v kmeňových školách na Ukrajine, nie sú dostupné. Existuje preto riziko, že sa značná časť detí z Ukrajiny nevzdeláva vôbec. To môže mať negatívne dôsledky pre ich ďalší život aj pre celú spoločnosť.

Prerušenie vzdelávania môže viesť napríklad k predčasnému ukončeniu školskej dochádzky, ktorá je na Slovensku obmedzená vekom. Pokiaľ sa deťom do určitého veku nepodarí ukončiť základnú školu (na Slovensku je to 16 rokov), môžu zo vzdelávania úplne vypadnúť (o predĺžení vzdelávania po dosiahnutí 16 rokov na Slovensku rozhoduje riaditeľ či riaditeľka školy)⁵.

Nedostatočné začleňovanie detí z Ukrajiny do vzdelávania predstavuje vážny problém aj pre celú spoločnosť. Deti nemusia dostať príležitosť osvojiť si štátny jazyk či vytvoriť si väzby s inými deťmi na Slovensku. To môže viesť k ich neskoršiemu sociálnemu vylúčeniu.

Analýza rozmiestnenia detí v jednotlivých školách zase ukazuje, že problémom môže byť aj chýbajúce riadenie zaraďovania detí do škôl. Veľká časť škôl v Bratislave vzdeláva relatívne nízke počty detí z Ukrajiny. Zo základných škôl neevidovala ani jedno dieťa z Ukrajiny ku koncu mája 2022 len jediná škola. To vytvára tlak na zabezpečenie dodatočných kapacít vo veľkom počte škôl, v ktorých je potrebné napríklad zamestnať dodatočný podporný a odborný personál, poskytnúť vyučujúcim vzdelávanie v oblasti výučby v multikultúrnom a viacjazyčnom prostredí či realizovať výučbu slovenčiny ako ďalšieho jazyka. Keďže systémová podpora takýchto opatrení neexistuje, hrozí, že sa deťom, ktoré sa v školách v Bratislave vzdelávajú, neposkytuje adekvátne podpora.

Z týchto dôvodov je potrebné, aby sa vytvorili a prijali systémové opatrenia, ktoré budú odstraňovať prekážky a podporovať vstup detí z Ukrajiny do škôl. Zároveň je vhodné začať strategicky riadiť začleňovanie detí z Ukrajiny do vzdelávania tak, aby sa všetkým poskytlo kvalitné vzdelávanie aj v rámci obmedzených finančných a personálnych kapacít. Cieľom by malo byť začlenenie väčšiny detí z Ukrajiny do vzdelávacieho systému v priebehu prvých týždňov nasledujúceho školského roka.

Celkové riešenie aktuálnej situácie by vyžadovalo zásah z centrálnej úrovne, a to predovšetkým jasnú deklaráciu nároku na vzdelávanie i povinnosti školskej dochádzky detí z Ukrajiny (v prípade potreby by bolo možné napríklad udeľovať výnimky deťom vzdelávajúcim sa dištančne v školách na Ukrajine).

⁵ Podrobnejšie k problematike predčasného ukončovania školskej dochádzky na Slovensku pozri Hellebrandt et al, 2020.

Prispieť k lepšiemu začleňovaniu detí z Ukrajiny do vzdelávania však možno viacerými spôsobmi aj z úrovne samosprávy, a to prostredníctvom nasledujúcich krokov (ktoré možno realizovať aj paralelne):

Zmapovať bariéry začleňovania detí z Ukrajiny do škôl v Bratislave. Keďže údaje o príčinách nízkeho zastúpenia detí z Ukrajiny v školách neexistujú, nie je možné ani dostatočne účinne nastaviť opatrenia na elimináciu prípadných bariér. Bariéry pritom môžu vyplývať zo strany rodičov detí (napríklad nemajú dostatočné zručnosti na to, aby deti do školy zapísali), ako aj zo strany samotných škôl. Preto je potrebné:

- Uskutočniť prieskum medzi rodičmi detí z Ukrajiny, ktorý by zmapoval prekážky, ktorým čelia pri začleňovaní detí do vzdelávania. Je potrebné zmapovať aj potreby, ktoré tieto deti a ich rodičia majú, aby na ne mohli opatrenia vhodne reagovať.
- Zmapovať aktuálne kapacity materských, základných a stredných škôl na prijímanie detí z Ukrajiny.
- Uskutočniť prieskum medzi školami v Bratislave, ktorý by zmapoval prekážky, ktoré majú pri prijímaní detí z Ukrajiny.

Vytvoriť regionálnu (mestskú) stratégiu začleňovania a podpory vzdelávania detí z Ukrajiny. V spolupráci s relevantnými aktérmi (ministerstvo školstva, regionálny úrad školskej správy, zriaďovatelia, riaditeľky a riaditelia škôl a školských zariadení, odborníci a odborníčky atď.) je potrebné vytvoriť strategický dokument, ktorý jasne zdefiniuje:

- konkrétne opatrenia na prekonávanie bariér vstupu detí z Ukrajiny do škôl (na základe výsledkov mapovania bariér)
- princípy a pravidlá začleňovania detí z Ukrajiny do škôl v Bratislave tak, aby sa vytvorili čo najlepšie podmienky na ich integráciu v rámci obmedzených finančných aj personálnych zdrojov
- kompetencie a formy podpory zo strany jednotlivých aktérov pri začleňovaní a podpore vzdelávania detí z Ukrajiny
- spôsob monitorovania a vyhodnocovania kvality a efektívnosti začleňovania a podpory vzdelávania detí z Ukrajiny (vrátane zadefinovania nástrojov, kritérií a indikátorov, prostredníctvom ktorých sa bude pravidelne vyhodnocovať začleňovanie a podpora vzdelávania detí z Ukrajiny)

9

Vytvoriť regionálny (mestský) koordinačný orgán na začleňovanie a podporu vzdelávania detí z Ukrajiny. Na realizáciu stratégie a konkrétnych opatrení, ako aj na vyhodnocovanie úspešnosti začleňovania detí z Ukrajiny do vzdelávania, by sa mala vytvoriť pracovná jednotka, ktorá by pozostávala zo zástupcov a zástupkyň samosprávnych organizácií, ako aj ľudí, ktorí majú dostatočnú odbornosť v oblasti inkluzívneho vzdelávania alebo vzdelávania detí cudzincov. Úlohou koordinačného orgánu by malo byť:

- koordinovať prípravu regionálnej (mestskej) stratégie
- koordinovať zavádzanie podpory pri vzdelávaní detí z Ukrajiny
- vyhodnocovať začleňovanie a podporu vzdelávania detí z Ukrajiny

Box 1: Príklad regionálnej koordinácie začleňovania detí z Ukrajiny do vzdelávania (Írsko)

S cieľom zefektívniť a zosúladiť podporu, ktorá sa poskytuje rodinám s deťmi z Ukrajiny, zriadilo ministerstvo školstva v Írsku regionálne tímy (tzv. Regional Education and Language Teams, REALT). Tieto tímy sú súčasťou už existujúcich regionálnych školských výborov a ich členovia a členky sú ľudia, ktorí pôsobia v oblasti podpory vo vzdelávaní.

Primárnou úlohou tímov je zabezpečiť koordinovanú podporu pri začleňovaní detí z Ukrajiny do vzdelávania, a to s využitím už existujúcich podporných štruktúr. Tímy majú zároveň zabezpečiť

podporu pre školy a priebežne reagovať na ich potreby, ktoré sa objavujú v súvislosti so vzdelávaním detí z Ukrajiny. V rámci svojich vymedzených oblastí pôsobnosti tak koordinujú poskytovanie vzdelávacích služieb pre školy aj deti a ich zákonných zástupcov.

Skúsenosti a potreby škôl tieto tímy ďalej tlmočia ministerstvu školstva. Poskytujú mu tak podporu pri nastavovaní vzdelávacích politík, najmä v súvislosti s vytváraním nových kapacít tam, kde je to potrebné. Prostredníctvom regionálnych podporných tímov sa má v oblasti začleňovania detí z Ukrajiny do vzdelávania zabezpečiť jasná a prehľadná komunikácia a spolupráca medzi školami, regionálnymi inštitúciami na podporu vzdelávania a centrálnou úrovňou. (UNESCO, 2022)

Na základe skúseností a politík z iných krajín možno vzhľadom na aktuálnu situáciu na Slovensku i v Bratislave navrhnúť aj niektoré konkrétne opatrenia, ktoré by mohli prispieť k vyššej účasti detí z Ukrajiny vo formálnom vzdelávaní, ako aj k strategickejšiemu riadeniu zdrojov potrebných na ich úspešné začlenenie do vzdelávania.

Otvoriť diskusiu o zriaďovaní prípravných skupín. Na regionálnej (ako aj celoštátnej úrovni) by sa mala otvoriť diskusia o možnostiach zriaďovať prípravné triedy alebo skupiny pre deti z Ukrajiny. Takéto triedy fungujú vo viacerých krajinách (pozri box).

Box 2: Prípravné triedy alebo skupiny

Množstvo krajín organizuje takzvané prípravné skupiny alebo triedy (resp. v niektorých prípadoch ide o samostatné školy), ktoré navštevujú deti migrantiek a migrantov pred tým, než sú začlenené do bežných tried či škôl. Cieľom takéhoto postupu začleňovania detí do vzdelávania je vytvoriť pre ne priestor na to, aby mohli získať dostatočnú znalosť vyučovacieho jazyka, oboznámiť sa s novou kultúrou či vyrovnáť prípadné rozdiely vo vedomostiach a zručnostiach, ktoré môžu vyplývať z odlišnej výstavby vzdelávacieho programu v pôvodnej a prijímajúcej krajine alebo z prerušenia vzdelávania.

Rizikom týchto skupín je segregácia detí a chýbajúce možnosti vytvárať si s rovesníkmi a rovesničkami z prijímajúcej krajiny sociálne väzby (vdďaka ktorým sa môžu aj neformálnym spôsobom zlepšovať v jazyku danej krajiny, osvojovať si kultúrne a spoločenské pravidlá a podobne). V niektorých krajinách sa preto deti navštevujúce prípravné skupiny zúčastňujú výučby vybraných predmetov spolu s ostatnými deťmi (ide najmä o predmety, ktoré nevyžadujú vysokú úroveň ovládania vyučovacieho jazyka, ako napríklad výchovy). (OECD, 2019a; Cerna, 2019; European Commission/EACEA/Eurydice, 2019)

V prípade detí, ktoré sú vo veku plnenia povinnej školskej dochádzky, je potrebné organizovať prípravné triedy či skupiny priamo v základných školách. Pokiaľ totiž deti z formálneho vzdelávania na dlhší čas vypadnú a súčasne zostanú na Slovensku, môže sa stať, že dosiahnu vek ukončenia povinnej školskej dochádzky skôr, ako stihnú dosiahnuť základné vzdelanie. Prípravné skupiny môžu organizovať aj stredné školy.

V prípade detí, ktoré sú vo veku, v ktorom ešte alebo už neplnia povinnú školskú dochádzku, možno uvažovať aj o zriadení prípravných skupín či tried mimo siete materských a stredných škôl.

Prípravné skupiny pre deti v predškolskom veku by bolo vhodné organizovať v spolupráci so zriaďovateľmi škôl, ako aj mimovládnyimi organizáciami, ktoré majú skúsenosti s inkluzívnym vzdelávaním (v Bratislave pôsobia viaceré takéto organizácie). Je však dôležité, aby v týchto skupinách pôsobili kvalifikované osoby s adekvátnym vzdelaním v oblasti pedagogiky (špecificky v oblasti výučby slovenčiny ako ďalšieho jazyka), ale aj psychológie, špeciálnej pedagogiky, sociálnej práce a podobne.

V prípade mladých ľudí s ukončenou základnou školou je vhodné realizovať prípravné kurzy na prijatie na stredné školy. Aktuálne nastavenie znevýhodňuje prijímanie detí z Ukrajiny do stredných škôl. Centrálne sa neupravili podmienky prijímania mladých ľudí z Ukrajiny na stredné školy. Mnohé školy vyžadovali absolvovanie skúšky z učiva predmetu slovenský jazyk a literatúra, ktoré si mladí ľudia z Ukrajiny nemohli osvojiť. Rovnako neexistovala možnosť absolvovať prijímacie skúšky v ukrajinskom jazyku. V dôsledku toho nebolo možné spoľahlivo overiť vedomosti a zručnosti mladých ľudí z Ukrajiny ani v iných predmetoch (keďže zadaniam prijímacích skúšok pravdepodobne nerozumeli).

Prípravné skupiny pre mladých ľudí z Ukrajiny s ukončeným základným vzdelaním by sa preto mali zameriavať na výučbu slovenčiny ako ďalšieho jazyka, ale aj na celkovú prípravu na prijímacie konanie na stredné školy či kariérové poradenstvo (orientácia v typoch stredných škôl aj možnostiach, ktoré ich absolvovanie ponúka).

Ak by sa systémovo podporil vznik prípravných skupín, je potrebné nastaviť jasné pravidlá ich fungovania, konkrétne:

- nastaviť vzdelávací obsah pre prípravné skupiny, ktorý bude odrážať zvýšenú potrebu detí osvojovať si slovenčinu, ako aj rozdiely v ukrajinskom a slovenskom kurikule (predpokladom je komparácia slovenského a ukrajinského kurikula, ktorú by malo zabezpečiť ministerstvo školstva a jeho organizácie)
- nastaviť stratégie na začleňovanie detí navštevujúcich prípravné skupiny do bežných tried (napríklad ktoré predmety majú navštevovať spolu s ostatnými deťmi, aké aktivity sa majú realizovať na podporu budovania vzťahov s ostatnými deťmi)
- nastaviť minimálnu a maximálnu dĺžku návštevy prípravných skupín, aby nedošlo k dlhodobej segregácii detí z Ukrajiny vo vzdelávaní

Vybrať školy, do ktorých sa majú deti z Ukrajiny prednostne zaraďovať a vytvoriť v týchto školách podmienky pre kvalitné vzdelávanie detí z Ukrajiny. Bez ohľadu na to, či sa systémovo podporí organizácia prípravných skupín a tried, je potrebné, aby deti v školách dostávali adekvátnu podporu. Tá je však personálne aj materiálne (a teda i finančne) náročná.

Jednou zo stratégií, ako zabezpečiť podporu deťom z Ukrajiny v školách pri obmedzených personálnych a finančných kapacitách, je selekcia škôl, do ktorých by sa deti z Ukrajiny prednostne začleňovali. Školy by boli vybavené dostatočnými kapacitami na to, aby pre deti z Ukrajiny zabezpečili adekvátne vzdelávanie a dodatočnú podporu.

Pri výbere takýchto škôl možno vychádzať z aktuálneho stavu rozmiestnenia detí z Ukrajiny v materských, základných a stredných školách. Primárne sa možno obrátiť na školy, kde sa už dnes vzdeláva väčší počet detí z Ukrajiny a teda je pravdepodobné, že tieto školy majú so vzdelávaním detí z Ukrajiny väčšie skúsenosti a vytvorené vhodnejšie podmienky. Predpokladom tohto opatrenia je však detailná analýza a vytvorenie návrhu mapy vzdelávania detí z Ukrajiny tak, aby pri ich umiestňovaní do škôl nedochádzalo k prílišnej koncentrácii v jednotlivých školách a predišlo sa riziku segregácie vo vzdelávaní.

Zvýšiť účasť detí z Ukrajiny na predprimárnom vzdelávaní – odpustenie poplatkov v súkromných a cirkevných materských školách, dobudovanie kapacít materských škôl prostredníctvom tzv. „kontajnerových škôlok“. Účasť na predprimárnom vzdelávaní pozitívne ovplyvňuje budúce vzdelávacie

výsledky. Rovnako môže byť pre mnohé rodiny nevyhnutným predpokladom na to, aby si rodičia detí našli platenú prácu. V niektorých krajinách sa preto s cieľom eliminovať bariéry v prístupe k predprimárnemu vzdelávaniu odpúšťajú deťom z Ukrajiny poplatky za návštevu neštátnych materských škôl v prípade, že štátne materské školy nemajú dostatok kapacít.

Toto opatrenie však zároveň môže viesť k zvýšeniu sociálneho napätia, keďže Bratislava dlhodobo čelí nedostatku kapacít v materských školách.

Ďalšou možnosťou je budovanie tzv. kontajnerových škôlok, ktoré iniciovala organizácia UNICEF už počas krízy vyvolanej vojnou v Sýrii. Pri realizácii tohto opatrenia je však nevyhnutné, aby sa predišlo segregácii detí z Ukrajiny. V novovznikajúcich materských školách by súčasne mal pôsobiť kvalifikovaný personál, ktorý bude vedieť zabezpečiť vzdelávanie potrebné pre úspešný vstup do základnej školy (najmä v súvislosti s osvojením si slovenského jazyka).

2.1 Analýza zapojenosti detí z Ukrajiny do vzdelávania v Bratislave

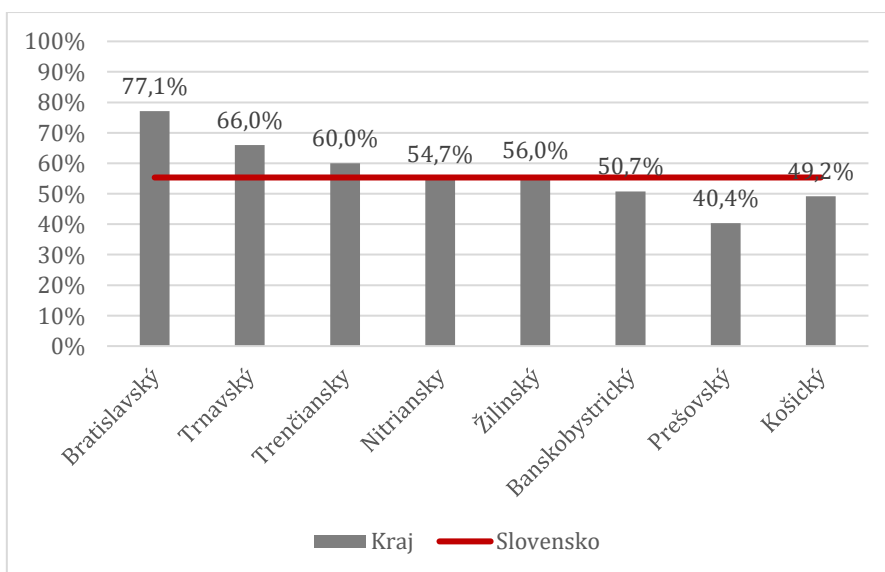
2.1.1 V Bratislave sa vzdeláva veľká časť detí z Ukrajiny, ktoré majú na Slovensku útočisko

Na Slovensku získalo ku koncu júna útočisko celkovo 31 623 detí a mladých ľudí vo veku 0 až 17 rokov. V Bratislave (okresy Bratislava I – V) sa z tohto počtu nachádza 7 402 detí, čo predstavuje takmer štvrtinu všetkých detí z Ukrajiny na Slovensku (23,4 %).

Nie všetky deti, ktoré majú na Slovensku útočisko, sú aj zapísané do škôl. Z tých, ktoré na Slovensku do škôl chodia, tvoria deti v bratislavských školách pätinu (20,1 %).

Vyššiu koncentráciu detí z Ukrajiny v bratislavských školách potvrdili aj výsledky prieskumu, ktorý v základných školách realizovala organizácia Komenského inštitút. Tri štvrtiny (77,1 %) učiteliek a učiteľov základných škôl v Bratislavskom kraji uviedli, že aspoň v jednej triede učili žiačku alebo žiaka, ktorý utiekol pred vojnou na Ukrajinu. To bolo najviac zo všetkých krajov na Slovensku a o viac ako 20 percentuálnych bodov viac než v prípade celého Slovenska (55 %).

Graf 3: Učíte Vy osobne aspoň v jednej triede žiaka/ žiačku, ktorí utiekli pred vojnou na Ukrajinu?

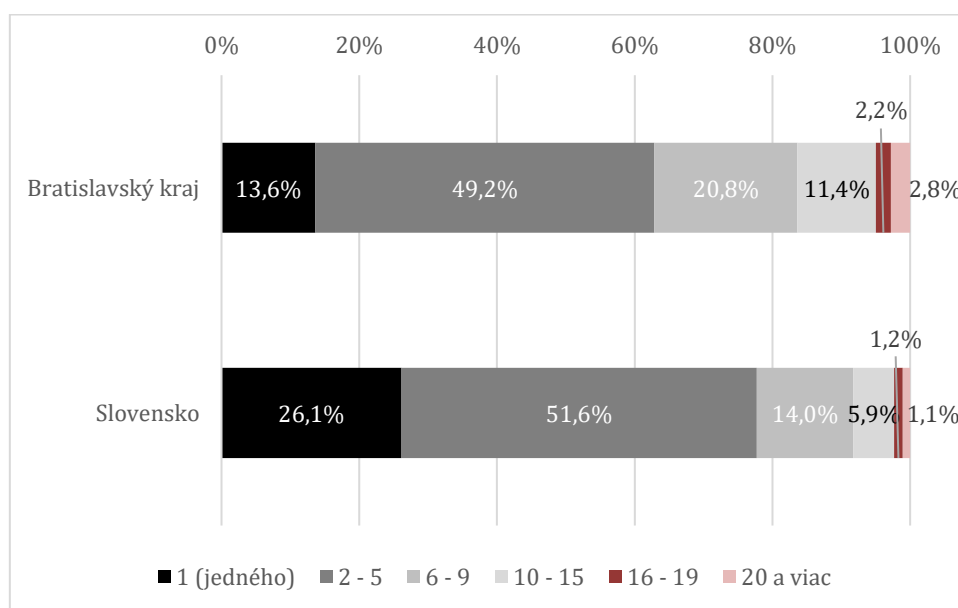
Zdroj: CVA na základe údajov KI

Treba však upozorniť na to, že nie všetky deti z Ukrajiny, ktoré sú v školách zapísané, ich aj pravidelne navštevujú. Problém s dochádzkou detí z Ukrajiny zaznamenalo 11,6 % vyučujúcich v Bratislavskom kraji, čo je viac než v prípade celého Slovenska (7,3 %).

Údaje zároveň naznačujú, že vyučujúci v Bratislavskom kraji učia v triede viac detí z Ukrajiny ako ich kolegyne a kolegovia v priemere na Slovensku. V Bratislavskom kraji malo len jedno dieťa z Ukrajiny v triede 13,6 % z učiteliek a učiteľov (z tých, ktorí mali skúsenosť so vzdelávaním týchto detí). V prípade celého Slovenska to bol približne dvojnásobok (26,1 %).

Približne polovica (49,2 %) vyučujúcich v Bratislavskom kraji učila 2 až 5 detí a pätina (20,8 %) 6 až 9 detí. 16,3 % učilo 10 a viac detí z Ukrajiny, čo bol dvojnásobok ako v priemere Slovenska (8,3 %).

Graf 4: Koľko ukrajinských žiakov/žiačok učíte Vy osobne spolu?

Zdroj: CVA na základe údajov KI

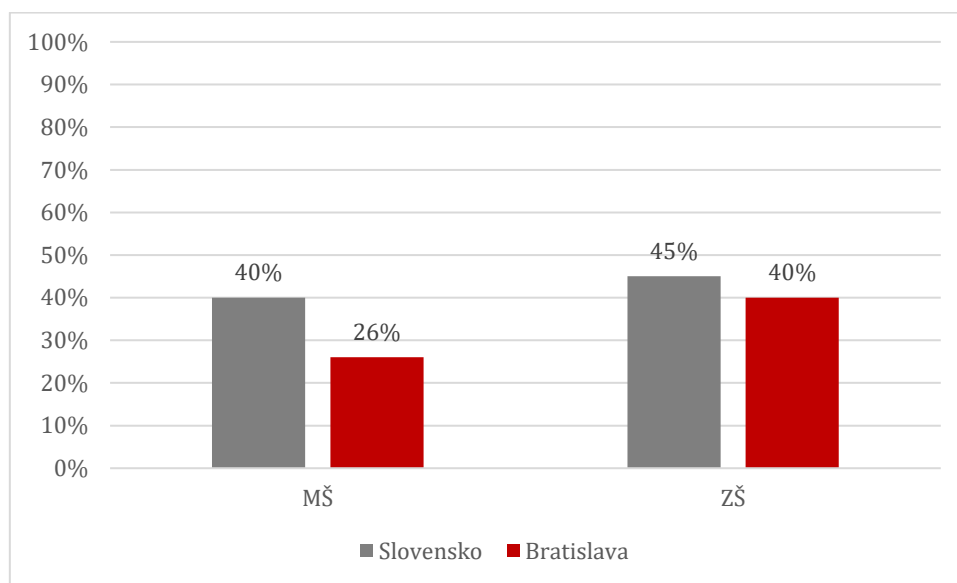
Z údajov zároveň vyplýva, že väčšina učiteliek a učiteľov v Bratislavskom kraji (95,9 %) učila v triedach, kde sa deti z Ukrajiny vzdelávali spolu s ostatnými žiakmi a žiačkami. Len 4,1 % vyučujúcich učilo v triede, ktorú tvorili výlučne deti z Ukrajiny. Tieto výsledky sa nelíšia od priemeru za celé Slovensko, kde s vyučovaním v samostatných ukrajinských triedach malo skúsenosť 3,6 % učiteliek a učiteľov.

2.1.2 Viac ako polovica detí z Ukrajiny nenavštevuje školu, najnižšia účasť je v materských a stredných školách

Presné údaje o vekovej štruktúre detí z Ukrajiny, ktoré navštevujú školy na Slovensku, nemáme k dispozícii. Podľa našich odhadov⁶ na základe údajov k 31. máju 2022 však stále väčšina detí z Ukrajiny nechodí do škôl. Z detí vo veku 3 až 5 rokov podľa týchto odhadov navštevovalo v rámci celého Slovenska materské školy 40 % a z detí vo veku dochádzky do základnej školy (6 až 14 rokov) 45 % detí na dočasnom útočisku. Pre stredné školy sme odhad nerealizovali. Keďže na Ukrajine stredná škola trvá len dva roky, časť mladých ľudí vo veku našich stredoškolákov a stredoškoláčok už môže mať ukončené vzdelávanie alebo navštevovať vysokú školu. Z dostupných dát sa tak dá ťažko odhadovať, aký podiel mladých ľudí z Ukrajiny vo veku 15 – 18 rokov je mimo vzdelávacieho systému.

V Bratislave možno v porovnaní s údajmi za celé Slovensko pozorovať nižšie zastúpenie najmä v materských školách, ktoré navštevuje len približne štvrtina detí z Ukrajiny (26 %). O čosi nižšie je tiež zastúpenie v základných školách, ktoré podľa odhadu navštevuje 40 % detí z celkového počtu detí z Ukrajiny v Bratislave.

Graf 5: Odhadovaný podiel detí s dočasným útočiskom na Slovensku, ktoré navštevujú materské a základné školy

Zdroj: CVA na základe údajov MŠVVŠ SR, MV SR a MV ČR

Z hľadiska vzdelávacieho stupňa majú v Bratislave deti z Ukrajiny najvyššie zastúpenie v základných školách. Celkovo tvorili ku koncu mája 3,6 % všetkých žiakov a žiačok základných škôl. V prípade materských škôl to bolo 1,6 % a v prípade stredných škôl 0,9 %.

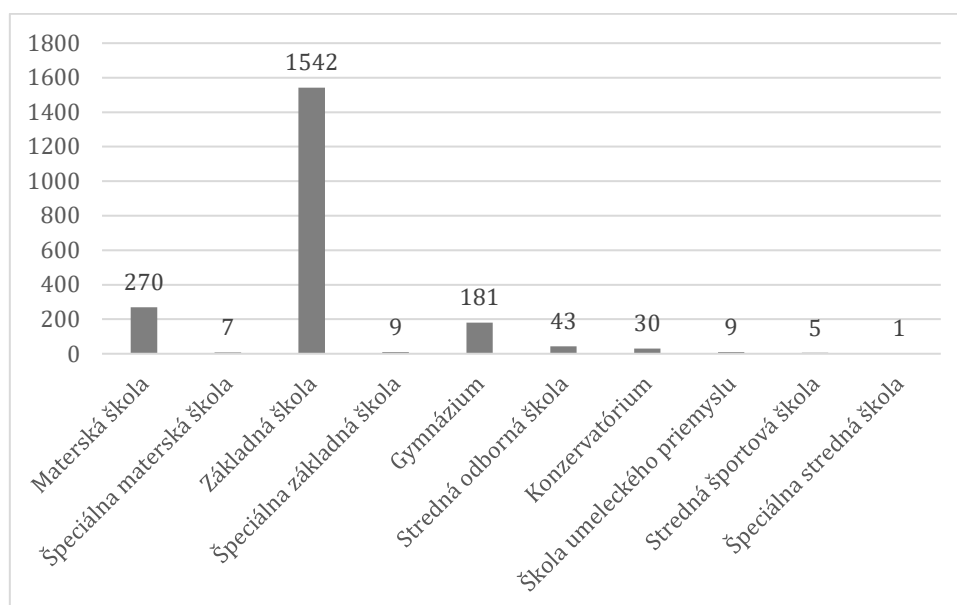
⁶ Pri odhade sme vychádzali z vekovej štruktúry detí z Ukrajiny v Českej republike. České ministerstvo vnútra zverejňuje podrobnejšiu vekovú štruktúru osôb, ktoré v súvislosti s vojnou na Ukrajine dostali pobytové oprávnenie (osoby vo veku 0 až 2 roky, 3 až 5 rokov, 6 až 14 rokov, 15 až 17 rokov, 18 až 64 rokov a 65 a viac rokov). Na základe týchto údajov sme vypočítali podiel osôb v jednotlivých vekových skupinách a ten sme aplikovali na počet ľudí s dočasným útočiskom na Slovensku. Pri výpočte sme zohľadnili, že na Slovensku je vyšší podiel detí s dočasným útočiskom ako v Českej republike.

Rozloženie detí z Ukrajiny v rámci vzdelávacích stupňov pritom nekopíruje celkové rozloženie žiackej populácie v Bratislave. Zo všetkých detí z Ukrajiny, ktoré navštevujú bratislavské školy, sa až tri štvrtiny (74 %) nachádzali v základných školách. Z celkovej žiackej populácie (vrátane detí v materských školách) v Bratislave sa pritom v základných školách nachádza len necelá polovica (46,9 %).

V materských školách sa nachádzalo 13,2 % zo všetkých detí z Ukrajiny, ktoré sa nachádzajú vo vzdelávacom systéme. Z celkovej populácie tvoria deti v materských školách v Bratislave 19,1 %. Na stredných školách bolo 12,8 % z detí z Ukrajiny navštevujúcich školy v Bratislave, v celkovej žiackej populácii tvoria stredoškólači a stredoškólačky tretinu (34 %).

Najvyššie zastúpenie majú deti z Ukrajiny v základných školách v Bratislave aj z hľadiska absolútnych počtov. V základných školách sa ku koncu mája vzdelávalo 1 551 detí (z toho 9 detí v špeciálnych základných školách), v materských školách to bolo 277 detí (z toho 7 detí v špeciálnych materských školách) a vo všetkých druhoch stredných škôl sa vzdelávalo 269 detí z Ukrajiny (podrobné údaje v grafe).

Graf 6: Počet detí z Ukrajiny v jednotlivých druhoch škôl v Bratislave

Zdroj: CVA na základe údajov MŠVVŠ SR

2.1.3 Vysoký podiel detí z Ukrajiny sa vzdeláva v súkromných materských školách

Dôležité informácie poskytujú aj údaje o zastúpení detí z Ukrajiny v školách podľa zriaďovateľa. V štátnych školách v Bratislave sa celkovo vzdelávali tri štvrtiny detí z Ukrajiny (77,4 %), v súkromných to bolo 14 % a v cirkevných 8,6 %. Podobne je v školách z hľadiska ich zriaďovateľa rozložená celá žiacka populácia v Bratislave (77 % detí sa vzdeláva v štátnych školách, 14,2 % v súkromných a 8,8 % v cirkevných).

Výrazne vyššie zastúpenie detí z Ukrajiny v porovnaní s celkovým rozložením žiackej populácie však možno pozorovať v prípade súkromných materských škôl. Viac ako tretina (36,5 %) detí z Ukrajiny, ktoré v Bratislave navštevujú materskú školu, bola v súkromných škôlkach. V rámci celej populácie sa pritom v súkromných materských školách vzdeláva len 14,6 % predškôlačok a predškôlačkov.

Naopak, v prípade stredných škôl deti z Ukrajiny vo väčšej miere navštevovali štátne školy a menej súkromné. V štátnych stredných školách bolo 84,8 % detí z Ukrajiny, zatiaľ čo v prípade celej populácie v Bratislave to bolo 73,2 %.

Tabuľka 2: Porovnanie zastúpenia detí z Ukrajiny s celkovým rozložením žiackej populácie podľa zriaďovateľa (Bratislava)

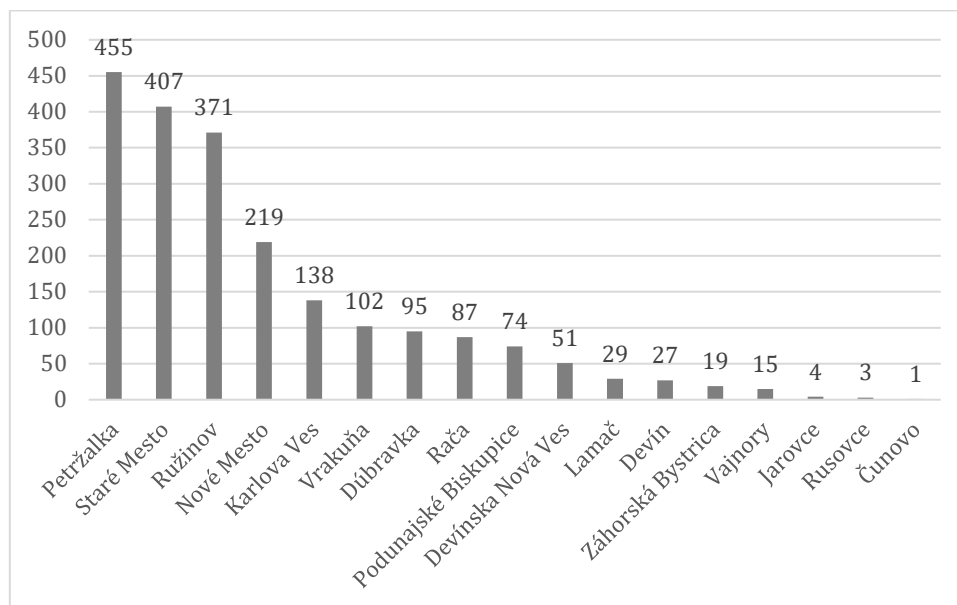
	Štátne školy	Súkromné školy	Cirkevné školy
Materské školy			
Celá populácia	80,9 %	14,6 %	4,6 %
Deti z Ukrajiny	55,2 %	36,5 %	8,3 %
Základné školy			
Celá populácia	78,1 %	11,3 %	10,6 %
Deti z Ukrajiny	80,1 %	11,5 %	8,4 %
Stredné školy			
Celá populácia	73,2 %	18 %	8,8 %
Deti z Ukrajiny	84,8 %	5,2 %	10 %
Celé regionálne školstvo			
Celá populácia	77 %	14,2 %	8,8 %
Deti z Ukrajiny	77,4 %	14 %	8,6 %

Zdroj: CVA na základe údajov CVTI

2.1.4 Najviac detí z Ukrajiny sa vzdeláva v Petržalke

Z hľadiska geografického zastúpenia podľa mestských častí sa najviac detí z Ukrajiny vzdelávalo v Petržalke (21,7 %), Starom Meste (19,4 %) a Ružinove (17,7 %). Najmenej to bolo v Čunove, Rusovciach a Jarovciach.

Graf 7: Počet detí z Ukrajiny, ktoré sa vzdelávajú v jednotlivých mestských častiach v Bratislave

Zdroj: CVA na základe údajov MŠVVŠ SR

2.1.5 V Bratislave je veľký počet škôl, v ktorých sa vzdeláva len malý počet detí z Ukrajiny

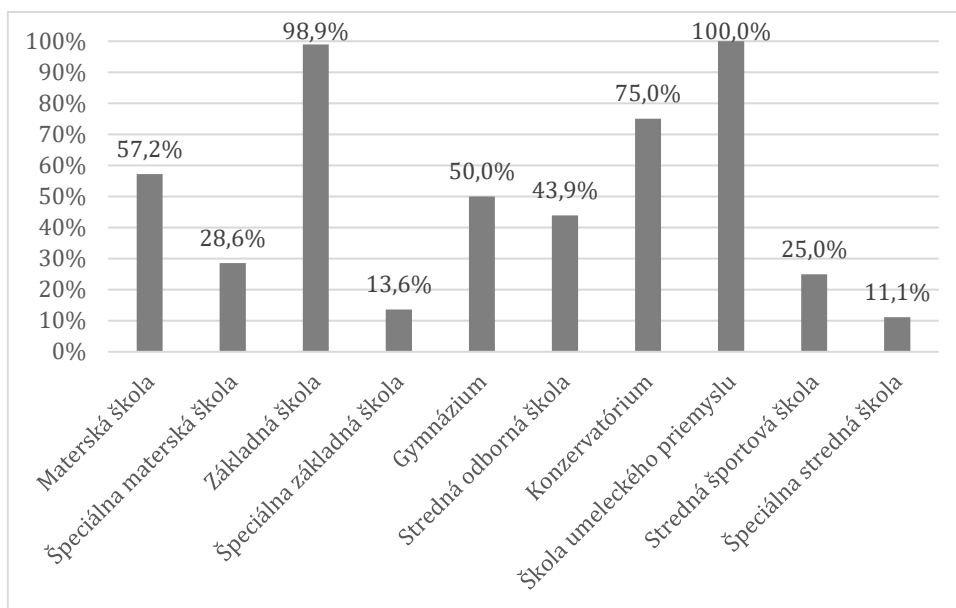
Analýza na úrovni škôl ukazuje, že rozmiestnenie detí z Ukrajiny je v jednotlivých školách v Bratislave výrazne nerovnomerné, hoci utečeneckou krízou bola zasiahnutá veľká časť bratislavských škôl.

V prípade základných škôl sa aspoň jedno dieťa z Ukrajiny nachádzalo na takmer každej škole (na 94 z celkového počtu 95, čo je 98,9 %). Aspoň jedno dieťa z Ukrajiny vzdelávala aj viac ako polovica (57,2 %) materských škôl, polovica (50 %) gymnázií a necelá polovica (43,9 %) stredných odborných škôl.

Štvrtina (24,7 %) škôl, ktoré vzdelávali deti z Ukrajiny, mala pritom len jedno takéto dieťa. Ďalšia štvrtina (25,1 %) mala dve (13,2 %) alebo tri (11,9 %) deti z Ukrajiny.

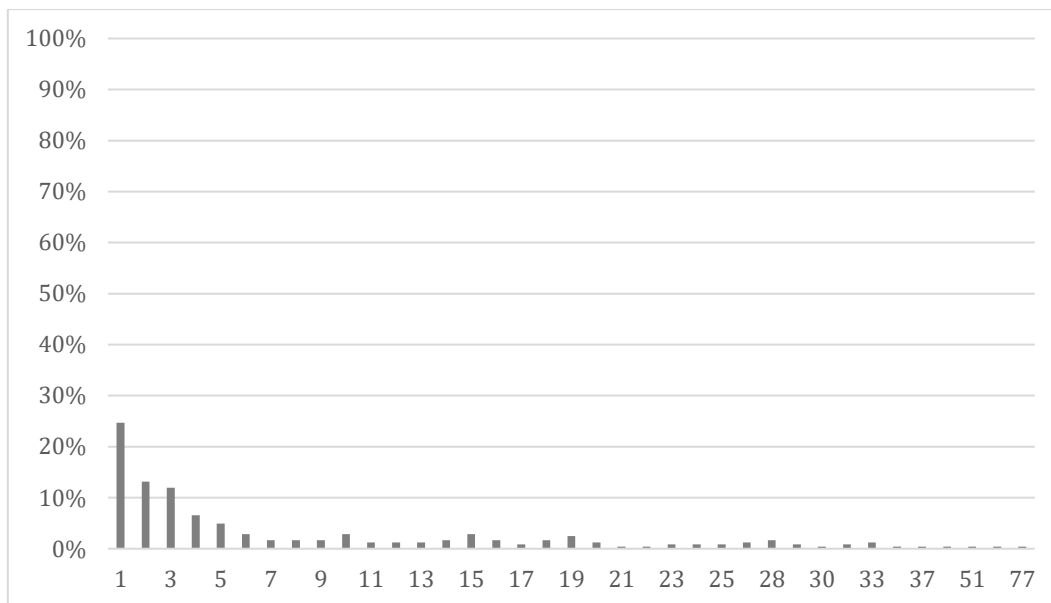
Najvyšší počet žiakov a žiačok z Ukrajiny (77) mala základná škola na Vazovovej 4. Nasledovalo Gymnázium A. Einsteina (73), vysoký počet detí z Ukrajiny bol aj na základnej škole na Kuliškovej 8 (51) a v Ružovej doline 29 (41). Vysoké počty detí z Ukrajiny sú najmä na väčších školách (napríklad základné školy na Vazovovej 4, v Ružovej doline 29, na Mudroňovej 83, na Tbilisej 4 a Za kasárňou 2 patria medzi veľké školy s počtom žiakov a žiačok viac ako 500).

Graf 8: Podiel škôl, ktoré vzdelávajú aspoň jedno dieťa z Ukrajiny v Bratislave (podľa druhu školy)

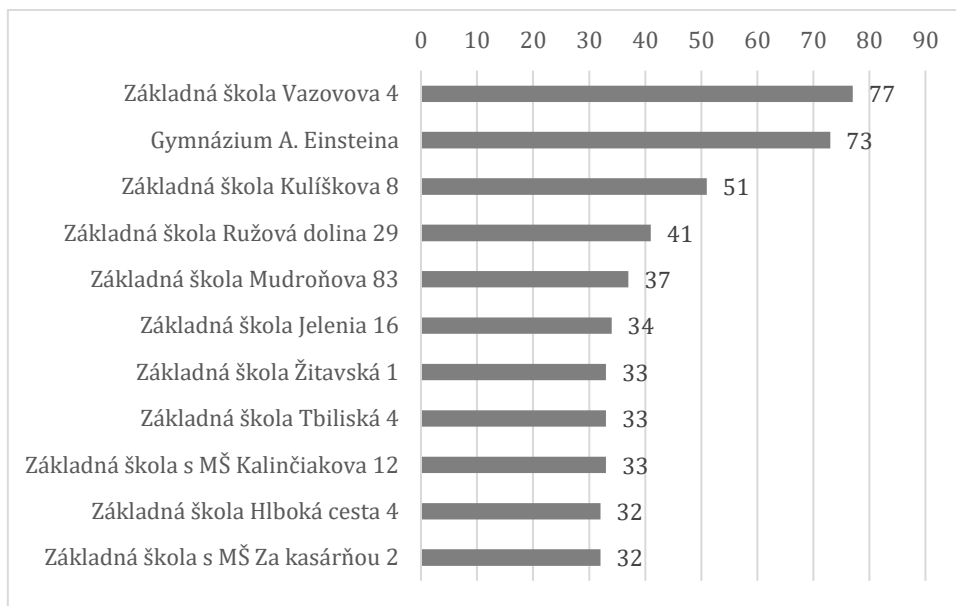
Zdroj: CVA na základe údajov MŠVVŠ SR

Graf 9: Podiel škôl podľa počtu detí v školách v Bratislave

Zdroj: CVA na základe údajov MŠVVŠ SR

Graf 10: Školy v Bratislave s najvyšším zastúpením detí z Ukrajiny

Zdroj: CVA na základe údajov MŠVVŠ SR

3. Podpora v oblasti učenia sa

Zhrnutie a odporúčania

Deti a mladí ľudia vstupujúci do vzdelávacieho systému v novej krajine čelia v oblasti učenia sa viacerým prekážkam. Niektoré deti prichádzajú kvôli migrácii o mesiace či dokonca roky vzdelávania (pokiaľ napríklad strávili dlhší čas v utečeneckých táboroch). Vzdelávacie programy a rozvrhnutie učiva sa zároveň medzi krajinami líšia a deti tak nemusia mať osvojené poznatky či zručnosti, ktoré sa v danej krajine vyžadujú od žiakov a žiačok v príslušnom veku, alebo môžu mať naopak preberané učivo už zvládnuté. Väčšina detí s migrantskou skúsenosťou zároveň čelí jazykovej bariére. Osvojovanie si poznatkov a zručností v rámci vyučovania im preto môže trvať dlhšie a na zvládnutie učiva môžu potrebovať dodatočnú podporu.

Viacere krajiny preto realizujú opatrenia, ktorých cieľom je poskytnúť deťom s migrantským pôvodom podporu pri osvojení si potrebných zručností a vedomostí.

Podpora sa obvyčajne sústreďuje na výučbu vyučovacieho či štátneho jazyka. Bez toho deti vyučovaniu v škole nemôžu rozumieť a teda sa fakticky nemôžu učiť. Pri podpore osvojovania si vyučovacieho jazyka sa obvyčajne realizujú aj ďalšie úpravy vzdelávania. Vo viacerých krajinách sú deti najskôr umiestňované do prípravných tried či skupín s upraveným vzdelávacím plánom. Vzdelávanie sa sústreďuje primárne na osvojenie si vyučovacieho jazyka a dorovnanie rozdielov, ktoré môžu vyplývať z odlišného kurikula.

Dôležitou súčasťou jazykovej podpory je podpora rozvoja materinského, resp. prvého jazyka. Ten je dôležitý pre celkový kognitívny rozvoj. Podľa existujúcich poznatkov prispieva aj k ľahšiemu osvojovaniu si nového jazyka (Cerna, 2019).

Dôležitým opatrením je aj individualizácia vzdelávacích programov jednotlivých detí. Individuálne vzdelávacie plány by mali zohľadňovať zvýšené časové nároky na osvojovanie si vyučovacieho jazyka, ako aj rozdiely v úrovni osvojených vedomostí a zručností, ktoré môžu vyplývať z odlišného obsahu vzdelávacích programov krajín či z prerušeného vzdelávania. Individuálne vzdelávacie plány je pritom vhodné pripravovať na základe výsledkov vstupného overenia zručností a vedomostí (vzhľadom na požiadavky vzdelávacieho programu v prijímajúcej krajine). Ďalšou možnosťou je zabezpečiť žiakom a žiačkám doučovanie individuálnou formou alebo v malých skupinách.

Na Slovensku je podpora v tejto oblasti výrazne limitovaná. Na osvojenie si vyučovacieho jazyka slúžia len kurzy štátneho jazyka, ktoré sú však v porovnaní s programami v zahraničí relatívne krátke. Problémom je zrejme aj ich organizácia v popoludňajších hodinách. Dostupné údaje tiež naznačujú, že tieto kurzy v uplynulých mesiacoch navštevovala len približne polovica detí z Ukrajiny, ktoré sa vzdelávali na základných a stredných školách.

Systémové nástroje na podporu individualizácie vzdelávacích programov neexistujú. Viaceré staršie slovenské výskumy a analýzy ukazujú, že zabezpečiť individualizáciu vzdelávania je pre učiteľky a učiteľov problém (Hall et al, 2019). Údaje z prieskumu Komenského inštitútu aj zisťovania Štátnej školskej inšpekcie (ŠŠI, 2022a) naznačujú, že bežná nie je ani prax vzdelávania detí v paralelne prebiehajúcich triedach alebo skupinách (s výnimkou jazykového vzdelávania). Ministerstvo školstva síce v tomto školskom roku podporilo doučovacie programy, školy sa do nich však prihlasovali ešte pred vypuknutím vojny na Ukrajine. Dodatočné zdroje na podporu doučovania detí z Ukrajiny sa nevyčlenili.

Pokiaľ si deti z Ukrajiny dostatočne neosvoja slovenský jazyk či základné vedomosti a zručnosti potrebné pre ďalší život, zvyšuje sa riziko, že predčasne vypadnú zo vzdelávania a nepodarí sa im uplatniť sa na pracovnom trhu. Nedostatočná znalosť slovenčiny tiež prehĺbi bariéry pri nadväzovaní kontaktov

s majoritným obyvateľstvom, čo môže viesť k celkovému sociálnemu vylúčeniu a zvýšenému riziku upadnutia do chudoby (Hellebrandt et al, 2020).

Je preto potrebné urýchlene realizovať kroky, ktoré by v maximálnej možnej miere zintenzívnili podporu v učení sa detí z Ukrajiny. Konkrétne:

V rámci vzdelávacích politík prioritizovať opatrenia na podporu osvojenia si vyučovacieho jazyka. Ak deti vyučovaniu nerozumejú, nemôžu sa učiť. Aktuálna podpora osvojovania si štátneho jazyka na Slovensku výrazne zaostáva za podporou v iných krajinách. Pri tvorbe opatrení na podporu začleňovania detí z Ukrajiny do vzdelávania je preto dôležité, aby jednou z hlavných priorít bola jazyková podpora. To možno najefektívnejšie realizovať z centrálnej úrovne, ale k zintenzívneniu a skvalitneniu jazykovej podpory možno významne prispieť i z regionálnej úrovne.

Iniciovať zmenu nastavenia kurzov štátneho jazyka. V spolupráci s ďalšími aktérmi (ostatné samosprávy, mimovládne organizácie) by bolo vhodné požiadať ministerstvo školstva o zmenu organizácie kurzov štátneho jazyka. Zmeny by mali spočívať najmä v nasledovných bodoch:

- ustanoviť jasné podmienky, za ktorých majú školy povinnosť organizovať kurzy štátneho jazyka pre deti, ktoré dostatočne neovládajú slovenčinu. Aktuálne sa kurzy organizujú na základe rozhodnutia riaditeľa či riaditeľky školy v prípade, že to deti navštevujúce školu potrebujú. Nie sú však nastavené žiadne pravidlá a kritériá, podľa ktorých by sa táto potreba vyhodnocovala. Učiteľky a učitelia navyše nemajú k dispozícii nástroje na jazykovú diagnostiku, prostredníctvom ktorej by vedeli objektívne posúdiť jazykovú úroveň detí.
- rozšíriť časové trvanie kurzov na minimálne jeden rok (ako je to v iných krajinách)
- rozšíriť časovú dotáciu hodín slovenčiny ako ďalšieho jazyka; optimálnu časovú dotáciu je potrebné nastaviť v odbornej diskusii
- povinne realizovať kurzy počas vyučovania (aktuálne sa môžu realizovať len mimo vyučovania). Súčasne je potrebné poskytnúť školám dodatočné prostriedky, aby dokázali personálne zabezpečiť paralelnú výučbu (napríklad ak by sa hodiny slovenčiny ako ďalšieho jazyka realizovali v čase, kedy prebieha výučba slovenčiny ako prvého jazyka).
- zabezpečiť odbornú prípravu osôb zabezpečujúcich výučbu kurzov. Aktuálne kurzy vedú učiteľky a učitelia slovenčiny. Tí však nemusia mať skúsenosti s výučbou slovenčiny ako ďalšieho jazyka, ktorá sa od výučby prvého či materinského jazyka významne odlišuje. Napríklad možno zaviesť povinnosť absolvovať vstupné vzdelávanie o pedagogických postupoch pri výučbe slovenčiny ako ďalšieho jazyka.

V prípade, že sa pravidlá organizácie kurzov štátneho jazyka nezmenia, je možné prispieť k zintenzívneniu jazykovej podpory aj z regionálnej úrovne. Hoci sa takto nezabezpečí povinnosť škôl poskytovať deťom jazykovú podporu vo vyššej kvalite a intenzite, vytvoria sa aspoň lepšie podmienky pre tie školy, ktoré budú mať záujem o kvalitnejšie začleňovanie detí z Ukrajiny.

Vytvoriť regionálny rozširujúci program výučby štátneho jazyka v spolupráci s jazykovými školami. Regionálne možno prispieť k zvýšeniu kvality výučby slovenského jazyka aj v spolupráci s jazykovými školami. Tie disponujú odbornosťou a personálnymi kapacitami práve v oblasti výučby cudzích (resp. ďalších) jazykov. Možno zväziť tvorbu regionálneho rozširujúceho programu výučby štátneho jazyka, v rámci ktorých by učiteľky a učitelia jazykových škôl by zabezpečovali ďalšie hodiny slovenčiny ako druhého jazyka. Podporu možno poskytovať vo forme samostatných kurzov (t. j. celý by prebiehal výlučne v gescii učiteliek a učiteľov z jazykových škôl) alebo ako rozšírenie už existujúcich kurzov štátneho jazyka (t. j. učiteľky a učitelia z jazykových škôl by zabezpečovali výučbu ďalších hodín slovenčiny ako doplnok kurzu štátneho jazyka, ktorý organizuje základná alebo stredná škola).

Pri realizácii takéhoto opatrenia je nevyhnutné zachovať viacero podmienok:

- rozhodnutie o tvorbe takéhoto programu musí vychádzať z úvodného zmapovania možností jazykových škôl (či majú dostatočné personálne kapacity najmä v oblasti výučby slovenčiny ako ďalšieho jazyka), ako aj potrieb škôl (akým spôsobom by si vedeli predstaviť spoluprácu s jazykovými školami)
- program je potrebné navrhnuť tak, aby rozširoval alebo aspoň nadväzoval na už existujúce kurzy štátneho jazyka, čiže by sa mal zosúladiť vzdelávací obsah, formy výučby, rozvrh a pod.
- programy je potrebné realizovať priamo v škole a v spolupráci s učiteľkami a učiteľmi, ktorí v nej pôsobia. Predíde sa tak zväčšovaniu rozdielov medzi deťmi z rôznych sociálno-ekonomických podmienok (kurz bude lepšie prístupný všetkým deťom).

Vytvoriť regionálne programy na osvojenie si štátneho jazyka pre deti v predškolskom veku a pre mladých ľudí nad 16 rokov. Aktuálne sa kurz štátneho jazyka vzťahuje len na deti vo veku 6 až 16 rokov. V spolupráci s jazykovými školami aj ďalšími aktérmi možno pripraviť vzdelávacie programy pre mladšie aj staršie deti.

Vytvoriť regionálne programy na rozvoj ukrajinského jazyka. Rozvoj materinského jazyka je dôležitý pre celkový kognitívny rozvoj a pomáha aj pri osvojovaní si nového jazyka (Cerna, 2019). Podobne ako v prípade podpory pri osvojovaní si štátneho jazyka možno podporiť výučbu ukrajinčiny aj regionálne, napríklad v spolupráci s jazykovými školami alebo vysokými školami.

Vytvoriť regionálny program doučovania pre deti z Ukrajiny. Kvôli jazykovej bariére aj ďalším faktorom môžu mať deti z Ukrajiny problém osvojiť si predpísané učivo v rovnakom tempe ako ostatné deti. V spolupráci s vysokými školami s pedagogickým zameraním možno vytvoriť regionálny program doučovania pre deti z Ukrajiny. V rámci neho môžu deťom z Ukrajiny poskytovať doučovanie študentky a študenti týchto škôl (individuálne alebo v malých skupinách). Dôležité je pritom:

- vhodne nastaviť kvalifikačné požiadavky na doučovateľky a doučovateľov
- vhodne nastaviť systém supervízie pre doučovateľky a doučovateľov, ako aj systém spolupráce s učiteľkami a učiteľmi v kmeňových školách detí
- doučovanie realizovať priamo v školách; v prípade možnosti aj priamo počas vyučovania namiesto iných predmetov.

3.1 Jazyková podpora

3.1.1 Prehľad opatrení, ktoré je vhodné realizovať v oblasti podpory jazykového vzdelávania detí z Ukrajiny

Vstupné vyhodnotenie úrovne ovládania štátneho jazyka

Nastavenie jazykovej podpory pre deti s odlišným materinským jazykom by malo vychádzať z posúdenia úrovne, na akej dieťa ovláda vyučovací jazyk. Posudzovanie jazykovej úrovne sa v krajinách realizuje rôznymi spôsobmi.

Vo väčšine krajín zaň zodpovedajú školy, no približne tretina krajín vstupné posudzovanie jazykovej úrovne usmerňuje centrálnie. V iných krajinách sa centrálnie neupravuje testovanie detí migrantiek a migrantov, ale realizuje sa pravidelné testovanie jazykovej úrovne všetkých detí (napríklad pri vstupe do primárneho alebo sekundárneho vzdelávania). Takýmto spôsobom sa zabezpečuje dodatočná jazyková podpora pre

všetky deti, ktoré nemusia dostatočne rozumieť vzdelávaciemu jazyku (napríklad deti z národnostných menšín) (European Commission/EACEA/Eurydice, 2019).

Výučba vyučovacieho jazyka ako ďalšieho jazyka

Kľúčovým opatrením na podporu toho, aby si deti vstupujúce do vzdelávacieho systému krajiny osvojili jazyk vyučovania, resp. štátny jazyk, je zabezpečiť pre ne výučbu tohto jazyka ako ďalšieho jazyka. Jej priebeh je totiž výrazne odlišný od toho, akým spôsobom sa vyučuje prvý, resp. materinský jazyk. Výučbu vyučovacieho jazyka ako ďalšieho jazyka pritom organizujú krajiny, ktoré zaraďujú deti s migrantským pôvodom priamo do tried s ostatnými deťmi, ale aj tie, ktoré pre deti migrantiek a migrantov organizujú prípravné skupiny či triedy (podrobnejšie nižšie). Žiačky a žiaci sa týchto hodín zúčastňujú po tom, čo sú zaradení do bežných tried (European Commission/EACEA/Eurydice, 2019).

Dĺžka výučby vyučovacieho jazyka ako ďalšieho jazyka

Výučba vyučovacieho jazyka ako ďalšieho jazyka sa deťom s migrantským pôvodom poskytuje obvyčajne počas jedného roka. V Rakúsku sa však napríklad táto výučba poskytuje počas dvoch rokov a aj po ich uplynutí môžu žiačky a žiaci navštevovať hodiny vyučovacieho jazyka ako ďalšieho jazyka, no v menšej časovej dotácii (European Commission/EACEA/Eurydice, 2019).

Intenzita výučby vyučovacieho jazyka ako ďalšieho jazyka

Časové dotácie sa pritom pohybujú od 1 hodiny týždenne (Slovinsko) až do 12 hodín týždenne (Francúzsko). Vo Fínsku sa napríklad stanovuje minimálna časová dotácia 2 hodiny týždenne, na ktorú si môžu školy žiadať dodatočné finančné zdroje. V prípade potreby a možností však môže škola realizovať aj intenzívnejšiu výučbu vyučovacieho jazyka ako ďalšieho jazyka (European Commission/EACEA/Eurydice, 2019).

Organizácia výučby vyučovacieho jazyka ako ďalšieho jazyka

Vyučovanie štátneho či vyučovacieho jazyka ako ďalšieho jazyka sa vo väčšine krajín realizuje v čase vyučovania namiesto iných predmetov (napríklad vtedy, keď prebieha výučba vyučovacieho jazyka ako prvého jazyka, majú deti s odlišným prvým jazykom výučbu vyučovacieho jazyka ako ďalšieho jazyka). Ďalšie krajiny poskytujú kurzy mimo hlavného vyučovacieho času. Len malá časť krajín pritom organizuje túto výučbu výlučne mimo hlavného vyučovacieho času (European Commission/EACEA/Eurydice, 2019).

Požiadavky na vyučujúcich

Výučba jazyka ako ďalšieho (druhého, cudzieho) jazyka je špecifická z hľadiska obsahu aj foriem vyučovania. Na to, aby mohli učiteľky a učители vyučovať jazyk ako druhý jazyk, je potrebná adekvátne kvalifikácia. Vo viacerých provinciách Kanady môžu preto výučbu štátneho či vyučovacieho jazyka ako ďalšieho jazyka zabezpečovať len certifikované učiteľky a učители (Cerna, 2019).

Prípravné triedy alebo skupiny

Ako uvádzame v časti venovanej dostupnosti vzdelávania, niektoré krajiny organizujú tzv. prípravné skupiny alebo triedy, resp. prípravné školy, v ktorých sa deti s migrantským pôvodom vzdelávajú obvyčajne počas prvého roka pobytu v danej krajine (niekedy aj dlhšie). Veľká časť výučby v týchto skupinách sa pritom zameriava na osvojovanie si vyučovacieho jazyka (European Commission/EACEA/Eurydice, 2019).

Okrem žiačok a žiakov základných škôl je dôležitá podpora osvojovania si jazyka výučby aj pre deti v predškolskom veku, kde môže byť navyše takáto podpora najefektívnejšia. V Nemecku sa preto zriaďujú tzv. Sprach Kitas, ktoré poskytujú vzdelávanie deťom v predškolskom veku a primárne sa zameriávajú na výučbu nemčiny (Cerna, 2019)

Prekonávanie jazykových bariér počas výučby iných predmetov – bilingválne asistentky a asistenti

Ďalším opatrením, ktoré môže deťom s migrantským pôvodom pomôcť prekonať jazykové bariéry, sú bilingválni pedagogickí asistenti a asistentky, ktoré ovládajú vyučovací jazyk aj prvý jazyk detí. Počas hodín, ktoré prebiehajú vo vyučovacom jazyku, môžu deťom poskytovať individuálnu podporu (napríklad s tlmočením dôležitých pojmov), resp. s nimi môžu pri niektorých úlohách pracovať v menšej skupine. Rovnako môžu deťom poskytovať dodatočnú podporu mimo hlavného vyučovacieho času, napríklad vo forme doučovania (European Commission/EACEA/Eurydice, 2019). Vo Švédsku sa žiačkam a žiakom umožňuje takýmto spôsobom absolvovať najmä predmety, v ktorých majú dobrú úroveň zručností a vedomostí (vstupné testovanie úrovne a zručností je pritom povinné) (Cerna, 2019).

Podpora rozvoja materinského jazyka

Pre celkový kognitívny rozvoj aj osvojovanie si ďalšieho jazyka je podľa výskumných zistení dôležitý rozvoj prvého či materinského jazyka. Uchovanie prvého jazyka detí s migrantským pôvodom môže byť dôležité aj pre uchovanie si kultúrnej identity či zachovanie rôznorodosti kultúrneho dedičstva všeobecne (Cerna, 2019).

Podporu pri rozvoji prvého či materinského jazyka zabezpečujú krajiny buď bilingválnou výučbou vybraných predmetov, alebo realizujú priamo výučbu daných jazykov. V Rakúsku môže bilingválna výučba predmetov prebiehať v rozsahu 2 až 6 hodín týždenne. Vo Fínsku sa školám poskytujú financie na výučbu prvého jazyka žiačok a žiakov v rozsahu 2 hodiny týždenne, no v prípade potreby a možností môžu školy realizovať aj väčší počet takýchto hodín.

Výučba materinského jazyka môže prebiehať aj v iných než kmeňových školách detí. Sprostredkovanie výučby v iných školách napríklad v Nórsku a Švédsku (kde je výučba v primárnom jazyku zo zákona nárokovateľná) zabezpečujú samosprávy v spolupráci s miestnymi organizáciami a školami (t. j. sieťujú poskytovateľov takéhoto vyučovania s deťmi, ktoré to potrebujú) (European Commission/EACEA/Eurydice, 2019; Cerna, 2019).

Najmä v prípade zriedkavejších jazykov môže byť problematické deťom zabezpečiť ich výučbu. Vo viacerých krajinách (Švédsko, Austrália) sa preto organizuje výučba online (Cerna, 2019).

3.1.2 Aktuálna situácia na Slovensku v oblasti jazykovej podpory

Jediným systémovým opatrením v oblasti jazykovej podpory detí cudzincov na Slovensku sú kurzy štátneho jazyka, ktorých organizáciu môže finančne podporiť ministerstvo školstva (Píšová et al, 2021). Pre deti žiadateľov o udelenie azylu v azylových zariadeniach zabezpečuje kurzy základov slovenského jazyka odborne a finančne ministerstvo vnútra.

Kurzy štátneho jazyka v školách nie sú dostatočným nástrojom podpory. Realizujú sa výlučne pre deti vo veku plnenia školskej dochádzky (6 – 16 rokov). Podpora pre deti v predškolskom veku či starších stredoškolákov a stredoškoláčky sa tak systémovo vôbec neorganizuje.

V porovnaní so zahraničím sú tieto kurzy tiež relatívne kratšie. Kurzy môžu prebiehať na dvoch úrovniach ako základný a rozširujúci kurz. Trvanie kurzu na každej úrovni je 8 až 12 týždňov, teda aj v prípade, že sa škola rozhodne organizovať oba kurzy v predĺženom variante, deti cudzincov môžu dostať zo strany školy podporu pri osvojení si vyučovacieho jazyka maximálne 24 týždňov, teda necelého pol roka. To je približne polovica trvania intenzívnej jazykovej podpory vo väčšine európskych krajín.

V porovnaní so zahraničím sa javí nevhodná aj organizácia kurzov mimo vyučovacieho času. Kurzy sa smú realizovať výlučne v popoludňajších hodinách, teda mimo hlavného vyučovania. To môže pre deti predstavovať zvýšenú záťaž a zároveň sa dostatočne efektívne nevyužíva ich čas a energia. Deti cudzincov nemusia výučbe rozumieť a namiesto hodín, počas ktorých si kvôli jazykovej bariére nedokážu osvojiť preberané učivo, by im mohla škola poskytnúť intenzívnu podporu na osvojenie si slovenčiny. Správa Štátnej školskej inšpekcie poukázala na to, že problémom môže byť aj zabezpečenie účasti detí na kurzoch v čase mimo vyučovania (SŠI, 2020).

Okrem toho chýbajú vyššie požiadavky na kvalifikáciu vyučujúcich. Výučba jazyka ako cudzieho alebo druhého (či ďalšieho) jazyka sa výrazne odlišuje od výučby materinského jazyka, v ktorom majú žiačky a žiaci osvojenú jazykovú kompetenciu (intuitívne aplikujú gramatické pravidlá a podobne). Kurzy štátneho jazyka vyučujú učitelia a učiteľky predmetu slovenský jazyk a literatúra, ktoré nemusia mať skúsenosti s výučbou slovenčiny ako ďalšieho jazyka.

S príchodom detí a mladých ľudí z Ukrajiny vydalo ministerstvo školstva a jeho organizácie odporúčania, v ktorých možno nájsť návrhy ďalších opatrení v oblasti jazykovej podpory. Tieto opatrenia sumarizuje predovšetkým materiál Štátneho pedagogického ústavu (ŠPÚ, 2022).

Návrhy opatrení v tomto materiáli sú síce v súlade s praxou v zahraničných krajinách, no na ich aplikáciu sa nevytvoril žiaden systém podpory. Nemožno vyhodnotiť, či sa vôbec v školách realizujú. Ide napríklad o vstupné vyhodnotenie vyučovacieho jazyka. Pre učiteľky a učiteľov aktuálne nie sú k dispozícii diagnostické nástroje, ktoré by mohli využiť. Rovnako sa odporúča upraviť metódy, organizáciu a priebeh vzdelávania, napríklad zamerať obsah vzdelávania na výučbu slovenčiny ako ďalšieho jazyka. Školy však nemusia mať kapacity na to, aby realizovali paralelné vzdelávanie detí z Ukrajiny počas vybraných predmetov. Financie na zabezpečenie týchto kapacít sa školám neposkytujú. Výnimkou sú uvedené kurzy štátneho jazyka, ktoré sa však môžu realizovať len po vyučovaní.

Odporúča sa aj podporovať rozvoj materinského jazyka žiaka či žiačky. Na tento účel môžu podľa odporúčania slúžiť online kurzy, ktoré aktuálne realizujú rôzne ukrajinské inštitúcie a organizácie. Na to, aby sa dieťa k takejto výučbe pripojilo, je však opäť potrebné, aby pre neho škola zabezpečila adekvátny dozor počas trvania výučby, ako aj technické vybavenie.

Presné údaje o tom, pre aký počet detí z Ukrajiny sa v školách organizujú kurzy na podporu osvojovania si slovenčiny ako ďalšieho jazyka, nie sú dostupné. Približné odhady možno realizovať na základe informácií o výsledkoch dohodovacieho konania, v rámci ktorého sa pridelujú prostriedky na realizáciu týchto kurzov (MŠVVŠ SR, 2022).

Momentálne sú dostupné údaje za marec až máj 2022. Z týchto údajov nemožno presne určiť, pre aký počet individuálnych detí sa kurzy realizovali. Školy do žiadostí o finančné prostriedky uvádzajú len celkový počet detí, ktoré sa kurzu zúčastnili (kvôli zvýšenej potrebe organizácie jazykových kurzov sa prostriedky poskytujú spätne). Keďže kurzy môžu trvať minimálne 8 a maximálne 12 týždňov a finančné prostriedky sa pridelujú vždy na obdobie jedného mesiaca, školy pravdepodobne žiadajú o poskytnutie finančných prostriedkov na jedného žiaka či žiačku opakovane. (Napríklad žiak začal navštevovať kurz v marci a škola si za tento mesiac podala žiadosť o finančný príspevok. Žiak však pokračoval v kurze aj v apríli, keďže kurz trvá aspoň 8 týždňov. Škola si preto požiadala o finančný príspevok aj v apríli.) Z tohto dôvodu sme pri odhadoch pracovali s rozdielmi počtov žiakov medzi jednotlivými mesiacmi.⁷

⁷ Pri odhade sme vychádzali z údajov o počte detí z Ukrajiny, ktorým bol v jednotlivých mesiacoch financovaný jazykový kurz. K dispozícii sú údaje o celkovom počte detí z Ukrajiny podľa zriaďovateľov (marec) alebo aj škôl (apríl a máj). V prípade Slovenska sme za marec zarátali všetky deti z Ukrajiny (1 154), za apríl rozdiel medzi

Odhadujeme, že celkový počet detí z Ukrajiny, na ktorých návštevu jazykových kurzov sa týmto spôsobom poskytli financie za mesiace marec až máj, bol 4 291 detí. Školám v Bratislavskom kraji sa podľa nášho odhadu poskytli financie na zabezpečenie kurzov pre 1 176 detí z Ukrajiny.

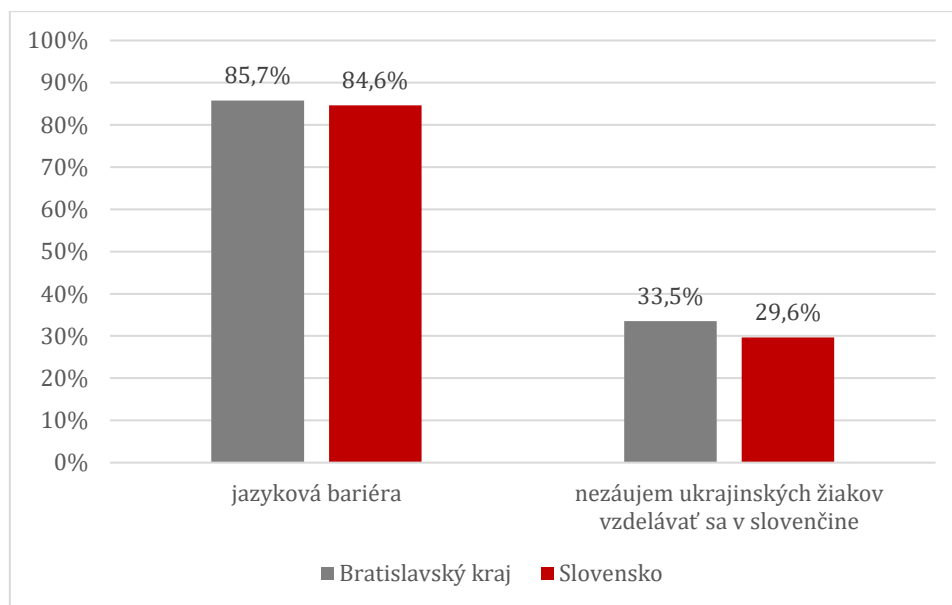
K 31. máju 2022 sa pritom celkovo na základných školách na Slovensku vzdelávalo 7 603 detí z Ukrajiny a na stredných 939 detí. V Bratislavskom kraji to bolo na základných školách 1 997 detí a na stredných školách 294 detí.

To znamená, že celkovo sa na Slovensku prostredníctvom dohodovacieho konania v mesiacoch marec až máj podporili kurzy štátneho jazyka odhadom pre 50,2 % detí z Ukrajiny, ktoré sa v tomto období nachádzali v základných a stredných školách na Slovensku. V Bratislavskom kraji to bolo 51,3 % detí.

Kurzy pre ďalšie žiačky a žiakov mohli byť financované aj z iných zdrojov.

O situácii v oblasti jazykovej podpory detí z Ukrajiny čiastočne informujú údaje z prieskumu medzi učiteľkami a učiteľmi základných škôl, ktorý realizovala organizácia Komenského inštitút. Výsledky ukázali, že najčastejším problémom, s ktorým učiteľky a učelia pri vzdelávaní týchto detí zápasia, je práve jazyková bariéra. S týmto problémom sa stretla výrazná väčšina vyučujúcich v Bratislavskom kraji (85,7 %) ako aj na Slovensku (84,6 %). Tretina (33,5 %) vyučujúcich v Bratislavskom kraji sa zároveň stretla s nezaujmom detí z Ukrajiny vzdelávať sa v slovenčine.

Graf 11: S akými najčastejšími problémami sa stretávate pri výučbe žiakov/žiačok z Ukrajiny?

Zdroj: CVA na základe údajov KI

apríлом a marcom na úrovni zriaďovateľov (1 641) a za máj rozdiel medzi májom a apríлом na úrovni škôl (1 496). V prípade Bratislavského kraja sme za marec zarátali všetky deti z Ukrajiny (371), za apríl rozdiel medzi apríлом a marcom na úrovni zriaďovateľov (364) a za máj rozdiel medzi májom a apríлом na úrovni škôl (441).

3.2 Všeobecná podpora v oblasti učenia sa

3.2.1 Prehľad opatrení, ktoré je vhodné realizovať v oblasti všeobecnej podpory v učení sa pre detí z Ukrajiny

Vstupné posúdenie úrovne vedomostí a zručností

Okrem posúdenia úrovne ovládania jazyka vyučovania sa vo viacerých krajinách realizuje aj posudzovanie celkovej úrovne vedomostí a zručností detí, ktoré prestupujú do škôl z iného vzdelávacieho systému. Ich vedomosti a zručnosti sa môžu líšiť v dôsledku odlišného kurikula v oboch krajinách, alebo v dôsledku prerušenia vzdelávania. Vo Švédsku je vstupné overovanie úrovne vedomostí a zručností žiačok a žiakov s migrantským pôvodom od roku 2018 povinné (Cerna, 2019).

Individuálny vzdelávací program a individuálny prístup zo strany vyučujúcich

Na základe vstupného overenia možno deťom prispôbiť vzdelávanie tak, aby si čo najefektívnejšie a najkvalitnejšie osvojili učivo v rozsahu, ktorý predpisuje vzdelávací program v prijímajúcej krajine. Na tento účel môžu slúžiť prípravné skupiny či triedy, kde je väčší priestor preberať so žiačkami a žiakmi učivo, ktoré budú po začlenení do vzdelávania s ostatnými deťmi potrebovať (OECD, 2019a; Cerna, 2019).

Ďalšou možnosťou je poskytovať žiačkam a žiakom individualizovanú podporu počas vzdelávania a vypracovať pre nich individuálny vzdelávací program, ktorý napríklad posilní predmety, v ktorých si deti dosiaľ neosvojili potrebné poznatky a zručnosti (Cerna, 2019).

To vyžaduje relatívne vysokú časovú, finančnú aj odbornú investíciu zo strany prijímajúcich škôl. Je potrebné zabezpečiť organizáciu paralelných vzdelávacích skupín počas vyučovania, ale aj dostatočnú úroveň zručností pedagogičiek a pedagógov v oblasti diferenciacie a individualizácie vyučovania počas hodín, ktoré navštevujú deti s migrantským pôvodom spolu s ostatnými deťmi. Podrobnejšie sa príprave vyučujúcich venujeme v samostatnej kapitole.

Dodatočná podpora zo strany pedagogických aj ďalších zamestnankýň a zamestnancov škôl

Kvôli jazykovej bariére, ale napríklad aj zhoršenému duševnému zdraviu, môžu mať deti prichádzajúce do vzdelávania z inej krajiny problém osvojiť si učivo rovnakým tempom ako ich spolužiačky a spolužiaci. Na podporu vzdelávania detí s migrantským pôvodom sa preto napríklad v Austrálii realizoval program, v rámci ktorého poskytovali doučovanie vo vybraných predmetoch študentky a študenti vysokých škôl s pedagogickým zameraním (Cerna, 2019). Výsledky programu sa aj vyhodnocovali a ukázalo sa, že až v prípade 80 % žiačok a žiakov sa výrazne zlepšili ich vzdelávacie výsledky. Okrem toho sa zlepšili aj ich sociálne zručnosti a deti boli schopné aktívne sa zapájať do diania v triede. Program bol výhodný aj pre samotné doučovateľky a doučovateľov. Keďže išlo o vysokoškolské študentky a študentov, doučovanie im poskytlo možnosť získavať praktické zručnosti v oblasti výučby. (Cerna, 2019)

3.2.1 Aktuálna situácia na Slovensku v rámci všeobecnej podpory v oblasti učenia sa

Na Slovensku nie sú aktuálne k dispozícii žiadne programy, ktoré by sa zameriavali na dodatočnú podporu detí z Ukrajiny pri osvojovaní si učiva. Ako uvádzame v kapitole venovanej situácii vyučujúcich, väčšina nástrojov, ktoré majú slúžiť na podporu kvalitnej výučby detí z Ukrajiny, spočíva v metodickom usmerňovaní či vzdelávaní pre učiteľky a učiteľov.

Usmernenie k začleňovaniu detí z Ukrajiny, ktoré vydal Štátny pedagogický ústav, odporúča školám (v súlade s praxou v zahraničí), aby realizovali úpravy v organizácii výchovno-vzdelávacieho procesu (napríklad aby deťom upravili rozvrh hodín) a aby pre žiačky a žiakov zabezpečili dodatočnú podporu v podobe školských špeciálnych pedagógov, pedagogických asistentiek a podobne (ŠPÚ, 2022). V rámci samotnej pedagogickej činnosti odporúča učiteľkám a učiteľom napríklad prispôsobiť prejav jazykovej úrovni žiaka či zohľadňovať možnosti žiaka.

Okrem už spomínaných metodických materiálov či školení pre vyučujúcich však chýbajú ďalšie nástroje, ktoré by umožnili potrebné úpravy vo vzdelávaní uviesť do praxe (napríklad zabezpečenie dodatočného personálu, aby bolo možné pre deti z Ukrajiny organizovať paralelné vyučovanie v rámci niektorých predmetov).

Tiež nie sú k dispozícii nástroje, prostredníctvom ktorých by mohli školy deťom z Ukrajiny poskytnúť dodatočnú podporu napríklad vo forme doučovania. Ministerstvo školstva ešte v januári 2022 vypísalo výzvu na podporu doučovacích programov v rámci projektu Spolu múdrejší a alokovalo do škôl dodatočné finančné prostriedky na organizáciu doučovania v poobedných hodinách. Školy sa však do výzvy hlásili ešte pred príchodom detí z Ukrajiny a ďalšie zdroje sa na podporu nevyčlenili.

Čiastočné údaje o tom, ako sa školám darí realizovať opatrenia na podporu v učení, poskytuje správa Štátnej školskej inšpekcie (ŠŠI, 2022a) aj výsledky prieskumu organizácie Komenského inštitút.

Podľa zistení inšpekcie sa v rámci prípravy na príchod detí z Ukrajiny posilnila v školách multikultúrna výchova (ŠŠI, 2022a). Takmer polovica (44,6 %) oslovených základných škôl poskytla deťom z Ukrajiny aj možnosť individuálneho doučovania. Individuálne výchovno-vzdelávacie plány vyučovania slovenského jazyka a literatúry však poskytlo len 10 % dopytovaných základných a stredných škôl. Pozíciu adaptačného koordinátora vytvorilo len 7,5 % oslovených škôl, tlmočníka mala približne pätina (20,7 %).

Výsledky prieskumu medzi učiteľkami a učiteľmi základných škôl, ktorý realizovala organizácia Komenského inštitút, zase poukázali na to, že druhý najčastejší problém vo výučbe detí z Ukrajiny spočíval v tom, že deti majú inú úroveň vedomostí a spôsobilostí. Stretla sa s tým polovica (51,2 %) vyučujúcich v Bratislavskom kraji. Vyplyva to z rozdielov medzi slovenským a ukrajinským vzdelávacím systémom.

4. Podpora v oblasti sociálnych a emocionálnych (psychologických) potrieb

Zhrnutie a odporúčania

Okrem podpory v učení sa a osvojovaní si vyučovacieho jazyka je dôležité deťom s migrantským pôvodom poskytnúť aj podporu v oblasti ich sociálnych a emocionálnych či psychologických potrieb. Príchodom do novej krajiny strácajú sociálne väzby a utváranie nových im komplikuje jazyková bariéra či odlišnosť kultúrnych a sociálnych pravidiel v novej spoločnosti. Už táto skúsenosť môže pre deti a mladých ľudí predstavovať z psychologického hľadiska záťažovú situáciu. Samotný presun medzi krajinami, pobyt v utečeneckých táboroch či skúsenosť s vojnovým konfliktom sú ďalšími faktormi, ktoré môžu prispievať k celkovému zhoršenému duševnému zdraviu detí a mladých ľudí.

V súčasnosti nie je k dispozícii dostatok presných údajov o tom, ako sa deťom z Ukrajiny darí začleňovať medzi ostatné deti a vytvárať si s nimi priateľstvá ani o ich celkovom duševnom zdraví. Čiastočný obraz môžu poskytnúť dáta z prieskumu, ktorý realizoval Komenského inštitút medzi učiteľkami a učiteľmi základných škôl. Značná časť vyučujúcich v Bratislave aj v rámci celého Slovenska uviedla, že sa stretáva u detí z Ukrajiny s psychickou nepohodou (v Bratislavskom kraji približne štvrtina), s traumou či s izoláciou od ostatných spolužiakov a spolužiačok (približne pätina).

Učiteľky a učители však nemusia vedieť dostatočne spoľahlivo posúdiť duševný stav detí, najmä pokiaľ ide o tak špecifické duševné problémy, akými je vojnou vyvolaná trauma. Rovnako nemusia mať dostatočný prehľad o sociálnych vzťahoch v triede (napríklad aj šikanovanie zostáva mnohokrát pre pedagogický zbor skryté).

Na Slovensku neexistujú žiadne nástroje, ktoré by systematicky podporovali vytváranie väzieb medzi deťmi z Ukrajiny a ostatnými deťmi. Chýbajú tiež nástroje na podporu cielených intervencií na prekonanie psychických ťažkostí, ktoré môžu deti z Ukrajiny zažívať. Keďže ide o vojnových utečencov a utečenky, je pravdepodobné, že sa stretli s traumatizujúcimi situáciami, ktoré nemusia vedieť bez adekvátnej podpory prekonať.

Podpora sociálnych a emocionálnych či psychologických potrieb je dôležitá na to, aby sa podarilo deti z Ukrajiny úspešne začleniť do vzdelávacieho systému. Pokiaľ sa nebude podporovať vytváranie väzieb s ostatnými deťmi, hrozí, že deti z Ukrajiny, ktoré tu zostanú, nebudú mať s pôvodným obyvateľstvom dostatočný kontakt ani v budúcnosti, čo môže viesť k ich sociálnemu vylúčeniu. Zanedbanie starostlivosti o duševné zdravie a nezávládnutie traumatizujúcich zážitkov môže rovnako v budúcnosti viesť ku kumulácii problémov. Zlé vzťahy so spolužiakami a spolužiačkami, ako aj problémy v oblasti duševného zdravia môžu mať navyše negatívny dopad na vzdelávacie výsledky týchto detí. Z týchto dôvodov je potrebné realizovať systémové opatrenia na podporu sociálnych a emocionálnych potrieb detí z Ukrajiny. Konkrétne možno odporúčať:

Zmapovať potreby detí z Ukrajiny v sociálnej a emocionálnej oblasti. Aktuálne máme k dispozícii len obmedzené poznatky o tom, ako sa deťom z Ukrajiny darí začleňovať medzi deti, ktoré už na Slovensku žili predtým. Dostupné nie sú ani informácie o tom, akým výzvam čelia v oblasti duševného zdravia. Na implementáciu dobre cielených opatrení by bolo potrebné poznať situáciu v týchto oblastiach detailnejšie. Vhodné by bolo realizovať prieskum potrieb a ťažkostí priamo medzi deťmi z Ukrajiny a ich rodičmi (v spolupráci s odborníkmi a odborníčkami na oblasť duševného zdravia detí).

Vytvoriť regionálne systémové nástroje na podporu vytvárania sociálnych väzieb medzi deťmi z Ukrajiny a ostatnými deťmi prostredníctvom voľnočasových aktivít. Voľnočasové aktivity predstavujú vhodný priestor na vytváranie priateľstiev medzi deťmi s migrantským pôvodom a ostatnými deťmi. Vhodné sú najmä

športové aktivity, ktoré prispievajú aj k celkovému fyzickému i duševnému zdraviu detí a zároveň pri nich nie je potrebná vysoká úroveň ovládania jazyka. Ďalšou vhodnou alternatívou môžu byť umelecké aktivity, najmä tie, ktoré sa môžu realizovať kolektívne (napríklad výtvarné kurzy).

Na regionálnej úrovni možno realizovať nasledovné opatrenia:

- Vytvoriť schému na podporu športových klubov, ktoré poskytujú športové aktivity pre deti a mládež. Cieľom by malo byť motivovať športové kluby k tomu, aby do športových aktivít zapojili deti z Ukrajiny. Aktivít by sa pritom mali zúčastňovať deti z Ukrajiny spolu s deťmi zo Slovenska. Prínosné by tiež bolo, aby sa tieto aktivity realizovali priamo v školách. Deti z Ukrajiny by si tak mohli prehľbovať vzťahy so svojimi spolužiakmi a spolužiačkami.
- Vytvoriť regionálny program umeleckých voľnočasových aktivít na podporu vytvárania vzťahov medzi deťmi z Ukrajiny a ostatnými deťmi v spolupráci so základnými umeleckými školami. Umelecké školy (ktoré sú v kompetencii magistrátu) môžu rovnako v školách realizovať voľnočasové aktivity, ktoré prispievajú k budovaniu vzťahov medzi deťmi.
- Zapojiť do realizácie takto cielených voľnočasových aktivít centrá voľného času, ktoré sú rovnako v kompetencii magistrátu.

Vytvoriť regionálny mobilný podporný tím pre oblasť duševného zdravia detí z Ukrajiny. Podpora duševného zdravia detí z Ukrajiny vyžaduje špecifický prístup aj odbornú špecializáciu. Cieľovou skupinou sú vojnové utečenký a utečenci a ich potreby môžu presahovať kompetencie odborníkov a odborníkov, ktorí bežne pôsobia v oblasti podpory duševného zdravia v rámci vzdelávacieho systému (školské psychologičky a psychológovia, zamestnanci a zamestnankyne v poradniach). Kapacity určené na podporu duševného zdravia detí sú zároveň vo vzdelávacom systéme na Slovensku výrazne obmedzené.

Na to, aby sa pre deti z Ukrajiny zabezpečila špecializovaná pomoc, je možné zvážiť vytvorenie mobilných podporných tímov, ktoré by pravidelne navštevovali školy, v ktorých sa deti z Ukrajiny vzdelávajú. Okrem podpory samotným deťom z Ukrajiny môžu tieto tímy realizovať aktivity na zlepšenie klímy v triedach či poskytovať poradenstvo učiteľkám a učiteľom. Súčasťou týchto tímov môžu byť aj tlmočníčky a tlmočníci.

Aktuálne údaje o rozmiestnení detí z Ukrajiny v školách v Bratislave ukazujú, že nejaké deti z Ukrajiny sa vzdelávajú vo veľkej časti škôl (v prípade základných škôl v takmer všetkých). Vybaviť každú z týchto škôl dostatočne kvalifikovaným personálom je pravdepodobne nereálne a finančne veľmi náročné. Mobilné tímy by tak mohli predstavovať vhodné riešenie, vďaka ktorému by sa podpora poskytla všetkým deťom v bratislavských školách a zároveň by sa znížila personálna aj finančná náročnosť tejto podpory.

4.1 Prehľad opatrení, ktoré je vhodné realizovať v oblasti sociálnych a emocionálnych (psychologických) potrieb detí z Ukrajiny

Celoškolské programy so zapojením širšej komunity

Na to, aby dieťa dostalo podporu vo všetkých oblastiach – teda nielen v oblasti učenia sa – je potrebné, aby sa do podpory jeho začleňovania do vzdelávania zapájali rôzni aktéri pôsobiaci v rámci školy, ale aj mimo nej. Dôležité je aj to, aby títo aktéri vzájomne spolupracovali a aby sa do vzdelávania detí vhodným spôsobom zapájali aj ich rodičia.

Vo viacerých krajinách sa preto realizujú aktivity, ktoré motivujú školy k tomu, aby pri prijímaní detí s migrantským pôvodom implementovali takzvané celoškolské programy. Tie spočívajú predovšetkým vo vhodnom nastavení podporných opatrení (napríklad posúdenie jazykovej úrovne) aj procesov začleňovania

dieťaťa do školy (napríklad akým spôsobom je vhodné zapájať do začleňovania dieťaťa jeho rodičov, ako zabezpečiť spoluprácu medzi vyučujúcimi a odbornými zamestnankyňami a zamestnancami a podobne) (OECD, 2019a; Cerna, 2019; European Commission/EACEA/Eurydice, 2019).

Pre implementáciu celoškolských programov je pritom nevyhnutné, aby mali školy dostatok materiálnych zdrojov aj personálnych kapacít (t. j. aby napríklad existovali nástroje na posúdenie jazykovej úrovne a zároveň aby mal kto dieťaťu následne poskytnúť kvalitnú jazykovú výučbu).

Z úrovne štátnej správy a samosprávy možno školy pri implementácii celoškolských programov pri prijímaní detí migrantov a migrantiek podporiť napríklad poskytnutím metodologickej podpory či usmernení (napríklad Austrália – Nový južný Wales) (OECD, 2019a). Ďalšou možnosťou sú vzdelávacie programy zamerané predovšetkým na riadiacich pracovníkov a pracovníčky, ktoré sú zodpovedné za nastavovanie stratégií a procesov v škole.

Podpora duševného zdravia

Zhoršené duševné zdravie detí a mladých je vážnym problémom, na ktorého riešení by sa mali podieľať aj školy, keďže deti v nich trávajú veľkú časť svojho času. Zároveň je duševné zdravie významne previazané so vzdelávacími výsledkami. Deti s migrantským pôvodom pritom čelia vyššiemu riziku problémov v oblasti duševnej pohody (samotné presídlenie a nutnosť začliť sa do novej spoločnosti, traumatizujúce skúsenosti s migráciou, pobytom v utečeneckých táboroch alebo s vojnou a podobne).

Na to, aby sa deťom mohla poskytovať podpora v oblasti duševného zdravia, je potrebné, aby boli v školách dostupní odborníci a odborníčky v tejto oblasti (či už ako kmeňoví zamestnanci a zamestnankyne alebo sprostredkované z iných inštitúcií). Zároveň je dôležité, aby išlo o ľudí, ktorí majú dostatočnú expertízu v tom, aký typ podpory je vhodný špecificky pre deti, ktoré majú skúsenosť s migráciou. Zabezpečiť dostatok takýchto odborníkov a odborníčok v každej škole, ktorá vzdeláva deti s migrantským pôvodom, môže byť náročné. Hoci odborní zamestnanci a zamestnankyne by mali byť prítomné vo všetkých školách, ich expertné zameranie by sa malo odvíjať od potrieb danej školy. Jedným zo spôsobov, ako zabezpečiť cieľenú a špecializovanú podporu deťom s migrantským pôvodom, môže byť spolupráca s externými aktérmi (poradne, prípadne mobilné tímy, ktoré sa organizujú napríklad v Rakúsku).

Box 3: Mobilné tímy na podporu škôl pri začleňovaní detí s migrantským pôvodom a poskytovanie špecializovanej psychologickej podpory týmto deťom (Rakúsko)

S cieľom zlepšiť dostupnosť podporných služieb v oblasti duševného zdravia špecificky pre deti s migrantskou skúsenosťou organizuje Rakúsko takzvané mobilné interkultúrne tímy. Ich úlohou je poskytovať školám komplexnú podporu pri začleňovaní detí s migrantským pôvodom.

Tímy poskytujú podporu učiteľkám a učiteľom, pomáhajú s administratívnymi úlohami, ktoré zo vzdelávania detí z inej krajiny môžu vyplynúť a pracujú aj priamo s deťmi. Deťom s migrantským pôvodom môžu v prípade potreby poskytovať individuálne poradenstvo alebo môžu realizovať workshopy na posilnenie klímy v škole so všetkými deťmi.

Súčasťou týchto tímov býva aj psychologička či psychológ s odbornosťou pri práci s traumou. Takýmto spôsobom teda možno poskytnúť nielen všeobecnú podporu školám pri začleňovaní detí s migrantskou skúsenosťou, ale zároveň možno týmto deťom jednoducho sprístupniť vysoko špecializovanú podporu pri spracovaní traumy, ktorú mohli zažiť. (OECD, 2019a)

Podpora budovania priateľstiev a mimokurikulárne aktivity

Pre deti vstupujúce do nového vzdelávacieho systému je dôležité, aby si začali v novej krajine budovať priateľstvá a sociálne siete. Vhodným priestorom na utváranie priateľstiev medzi deťmi s migrantským pôvodom a ostatnými deťmi z prijímajúcej krajiny sú voľnočasové aktivity, kde sa deti môžu neformálne stretávať a spoznávať aj v inom kontexte, než poskytujú vyučovacie hodiny.

Vhodné sú najmä športové aktivity, ktoré prospievajú aj celkovému fyzickému a duševnému zdraviu detí. Zároveň sa pri týchto aktivitách nevyžaduje vysoká úroveň ovládania jazyka (viacero programov na zapojenie detí z migrantským pôvodom do športu organizujú futbalové kluby v Nemecku) (Cerna, 2019). Okrem športových aktivít môžu byť vhodné aj umelecké (hudobné či výtvarné) aktivity.

Podpora zapájania rodičov do vzdelávania dieťaťa

Zapojenie rodičov do vzdelávania dieťaťa predstavuje vo všeobecnosti dôležitý faktor pre kvalitné vzdelávanie aj dosahovanie vzdelávacích výsledkov. V prípade detí s migrantským pôvodom je práca s rodičmi ešte dôležitejšia, keďže aj oni môžu čeliť jazykovým či kultúrnym bariéram. To im sťažuje prístup k informáciám o vzdelávaní dieťaťa a tiež môže viesť k nedorozumeniam medzi školou a rodičmi dieťaťa.

Niektoré deti tiež môžu mať silné väzby v rámci širšej migrantskej komunity. Aj tá môže slúžiť ako dôležitý zdroj podpory vzdelávania dieťaťa alebo ako zdroj informácií o potrebách dieťaťa.

Zapojenie rodičov do vzdelávania z centrálnej alebo regionálnej politickej úrovne možno realizovať podobne ako celoškolské programy prijímania detí s migrantským pôvodom, teda prostredníctvom metodologickej podpory (usmernenia, odporúčania, vzdelávanie). Aj tu je dôležité, aby usmernenia a odporúčania neprekračovali reálne možnosti škôl z hľadiska ich materiálnych a personálnych podmienok (teda aby sa neodporúčali opatrenia, na ktoré škola nemá vytvorené podmienky, resp. aby sa tieto podmienky školám zabezpečili).

4.2 Aktuálna situácia na Slovensku v oblasti podpory sociálnych a emocionálnych (psychologických) potrieb

Systémové nástroje na podporu sociálnych a emocionálnych potrieb detí z Ukrajiny na Slovensku aktuálne neexistujú. Čiastkové aktivity realizujú napríklad mimovládne organizácie či samosprávy. Prehľad dostupných (bezplatných alebo zľavnených) kultúrnych možností v Bratislave (múzeá, galérie knižnice)⁸, ako aj organizácií, ktoré v rámci svojej činnosti poskytujú podporu aj ľuďom z Ukrajiny (a to aj v oblasti trávenia voľného času či psychologické podpory)⁹ možno nájsť na webových stránkach mesta.

K dispozícii je aj zoznam voľnočasových aktivít (táborov) počas leta (Graffyová, 2022). Nájsť možno aj informácie o aktivitách v iných lokalitách. Napríklad v Poprade vzniklo v spolupráci medzinárodnou organizáciou UNICEF centrum podpory pre ľudí z Ukrajiny, ktoré poskytuje aj možnosti trávenia voľného času (SITA, 2022).

Nejde však o systémové riešenia, ktoré by zabezpečili koordinovanú podporu pre všetky deti, ktoré to potrebujú. Nie všetky aktivity sa zameriavajú na podporu budovania vzťahov medzi deťmi z Ukrajiny a ostatnými deťmi. Rovnako nie je jasné, nakoľko sa aktivity realizujú priamo v školách. Realizácia v školách

⁸ Kultúra a voľný čas. Dostupné na internete: <https://bratislava.sk/sk/kultura-a-volny-cas>

⁹ Prehľad pomáhajúcich organizácií. Dostupné na internete: <https://bratislava.sk/sk/prehľad-pomahajucich-organizacii>

prítom zlepšuje dostupnosť týchto aktivít (o aktivitách realizovaných mimo škôl sa deti nemusia dozvedieť, môžu vzniknúť problémy so zabezpečením dochádzky na tieto aktivity a podobne).

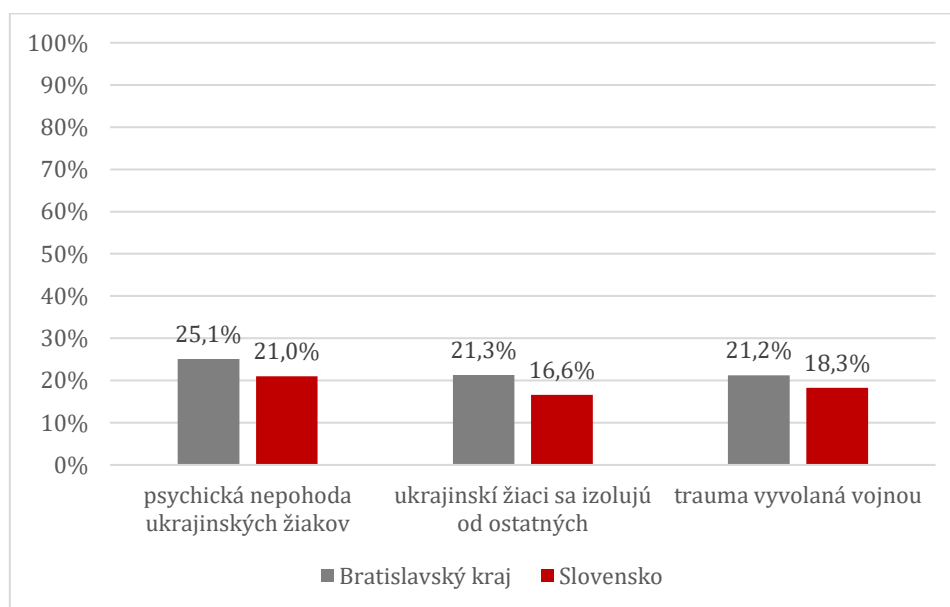
Čo sa týka údajov, aktuálne sú k dispozícii len obmedzené informácie o tom, aké potreby majú deti z Ukrajiny v sociálnej a emocionálnej či psychologickú podporu a ako sa darí tieto potreby naplňovať. Čiastkové informácie poskytuje prieskum, ktorý nedávno realizovala organizácia Komenského inštitút. Učiteľiek a učiteľov v základných školách sa prieskum pýtal aj na to, akým problémom čelia v rámci vzdelávania detí z Ukrajiny. Možnosti prítom sledovali aj tému duševného zdravia detí a ich začleňovania do kolektívu.

Aj keď učiteľky a učители nemusia mať dostatočné zručnosti či informácie na to, aby vedeli posúdiť duševné zdravie detí (najmä pokiaľ ide o tak špecifické potenciálne problémy ako je trauma z vojnového konfliktu), ide zatiaľ o jediné údaje, ktoré sú k dispozícii. Výsledky naznačujú, že časť detí sa skutočne stretáva s problémami v oblasti duševného zdravia a časť detí môže mať problém začleniť sa medzi ostatné deti. Dobrou správou je, že prevažná časť učiteľiek a učiteľov si myslí, že deti z Ukrajiny si začínajú vytvárať priateľstvá so svojimi neukrajinskými rovesníkmi a rovesníkmi.

Štvrtina (25,1 %) vyučujúcich v Bratislavskom kraji sa stretla s psychickou nepohodou týchto detí a viac ako pätina (21,2 %) s traumou, ktorú vyvolala vojna. S týmto typom problémov sa vyučujúci z Bratislavského kraja stretávali o čosi častejšie ako ich kolegyne a kolegovia v priemere Slovenska. V rámci celého Slovenska sa so psychickou nepohodou detí z Ukrajiny stretla pätina (21 %) vyučujúcich a približne rovnaký podiel vyučujúcich (18 %) sa stretol s traumou, ktorú vyvolala vojna.

Učiteľky a učители zápasili aj s tým, že deti z Ukrajiny sa izolovali od ostatných žiakov a žiačok. S týmto problémom sa stretla pätina (21,3 %) učiteľiek a učiteľov z Bratislavského kraja, čo bolo viac ako v prípade vyučujúcich na celom Slovensku (16,6 %).

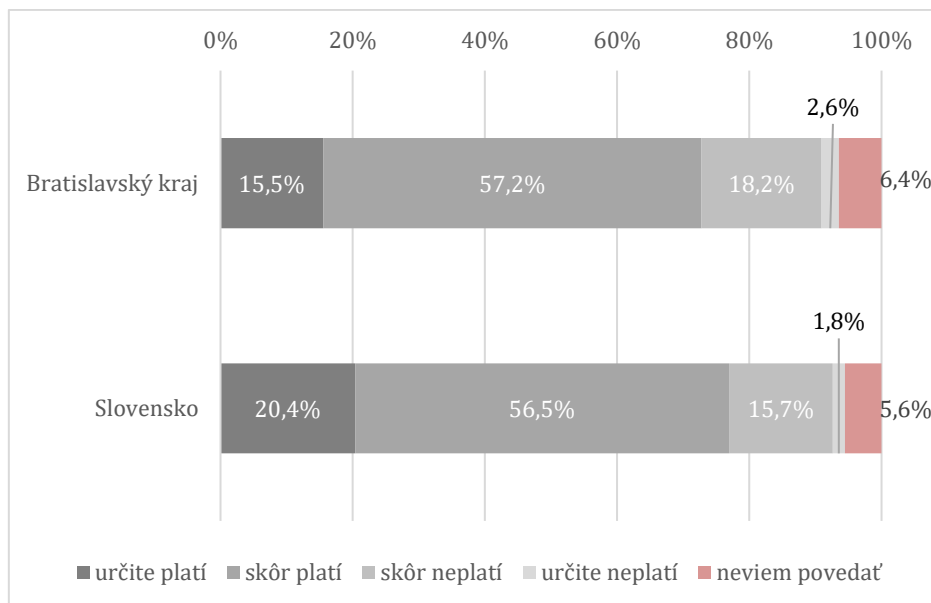
Graf 12: S akými najčastejšími problémami sa stretávate pri výučbe žiakov/žiačok z Ukrajiny?

Zdroj: CVA na základe údajov KI

Dobrou správou však môže byť, že deti z Ukrajiny podľa väčšiny vyučujúcich začínajú vytvárať priateľstvá aj s deťmi, ktoré z Ukrajiny neprišli. Podľa necelých troch štvrtín (72,8 %) vyučujúcich v Bratislavskom kraji určite alebo skôr platí, že väčšina detí z Ukrajiny si začína vytvárať priateľstvá s ostatnými (neukrajinskými) deťmi. Bolo to o málo menej ako v prípade celého Slovenska (76,9 %).

Graf 13: Väčšina ukrajinských žiakov začína vytvárať s ostatnými (neukrajinskými) žiakmi priateľstvá

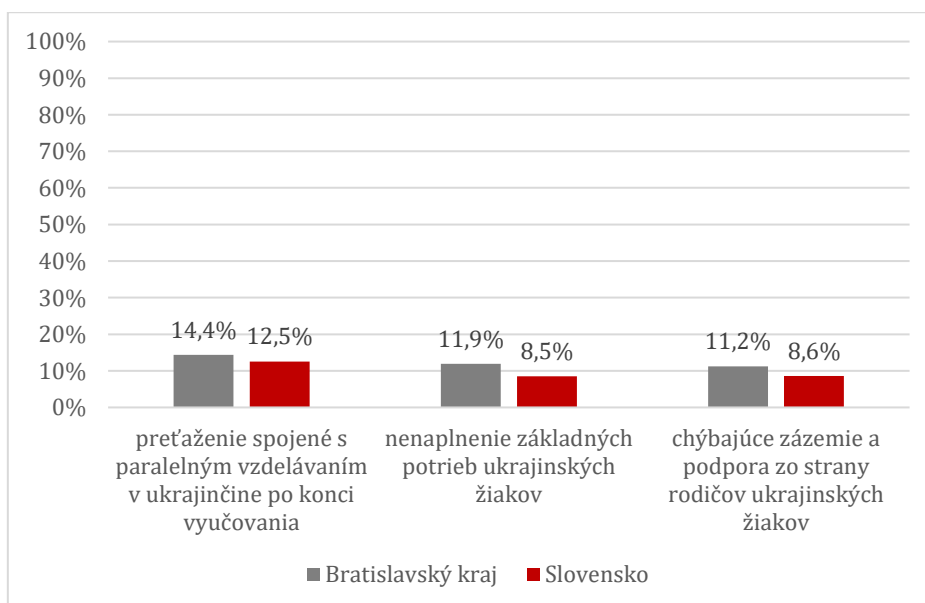

Zdroj: CVA na základe údajov KI

Pozitívom je aj to, že len minimum vyučujúcich (2,4 %) zaznamenalo, že by triedny kolektív negatívne prijal deti z Ukrajiny.

Ďalšie problémy súviseli s tým, že deti z Ukrajiny boli preťažené paralelným vzdelávaním v ukrajinčine po konci vyučovania (stretlo sa s tým 14,4 % učiteliek a učiteľov v Bratislavskom kraji), nemali naplnené základné potreby (11,9 %) a chýbalo im zázemie a podpora zo strany ich rodičov (11,2 %). Aj s týmito problémami sa vyučujúci v Bratislavskom kraji stretávali častejšie ako ich ostatné kolegyne a kolegovia na Slovensku.

Graf 14: S akými najčastejšími problémami sa stretávate pri výučbe žiakov/žiačok z Ukrajiny?

Zdroj: CVA na základe údajov KI

5. Potreby učiteliek a učiteľov a ich podpora pri vzdelávaní detí z Ukrajiny

Zhrnutie a odporúčania

Pripravenosť a kompetencie učiteliek a učiteľov predstavujú hlavný faktor kvality vzdelávania. Výučba v multikultúrnom a viacjazyčnom prostredí kladie na vyučujúcich zvýšené nároky. Ako uvádzame v predošlých častiach, deti s migrantským pôvodom môžu čeliť jazykovej bariére a učiteľky a učitelia tak musia prispôbiť svoje pedagogické postupy, aby dokázali sprostredkovať preberané učivo aj deťom s jazykovou bariérou. Kvôli odlišnostiam vo vzdelávacích programoch môžu mať deti s migrantským pozadím odlišnú úroveň vedomostí a zručností. To vytvára ďalšie požiadavky na úpravu vzdelávacieho obsahu (aby deti dobehli prípadné medzery alebo, naopak, aby boli na hodinách dostatočne zamestnané v prípade, že už majú preberané učivo osvojené).

Deti s migrantským pôvodom môžu mať špecifické potreby aj v sociálnej či psychologickkej oblasti a je preto dôležité, aby učiteľky a učitelia dokázali vytvoriť v triede bezpečný priestor, v rámci ktorého sa bude podporovať napríklad spolupráca s ostatnými deťmi a nebude sa vytvárať dodatočný psychický tlak na deti.

Na to, aby učiteľky a učitelia zvládali zvýšené nároky výučby v multikultúrnom a viacjazyčnom prostredí, potrebujú adekvátnu a dostatočnú podporu. Prehľad politík v tejto oblasti z iných krajín ukazuje, že dôležitá je podpora v oblasti vzdelávania učiteliek a učiteľov, a to v rámci prípravy na povolanie, ako aj v rámci profesijného rozvoja. Zároveň je dôležité poskytnúť učiteľkám a učiteľom metodickú podporu, napríklad distribuovať didaktické a metodické materiály, ktoré môžu využiť počas hodín a znížiť tak náročnosť prípravy na hodiny.

Okrem rozvoja kompetencií učiteliek a učiteľov je nutné zabezpečiť aj podporu zo strany iných pracovníkov a pracovníčok. Tie môžu poskytovať podporu učiteľkám a učiteľom (napríklad im pomáhať pri nastavovaní individuálnych vzdelávacích plánov), alebo môžu pracovať s deťmi. Zodpovednosť za podporu detí v oblasti učenia sa, sociálnych aj psychologických potrieb sa takto prerozdelení medzi viaceré pracovníčky a pracovníkov, ktorí majú v danej oblasti dostatočnú expertízu.

Aktuálne sú už k dispozícii základné údaje o tom, aká podpora sa učiteľkám a učiteľom poskytuje a akú podporu by privítali. Správa štátnej školskej inšpekcie (ŠŠI, 2022a) poukazuje na to, že relatívne veľká časť škôl využíva metodickú podporu, no významne chýbajú opatrenia v oblasti finančnej podpory aj personálnych kapacít (najmä zamestnávanie dodatočného personálu, ktorý by zabezpečil súčinnosť pri vzdelávaní detí z Ukrajiny).

Výsledky prieskumu, ktorý realizovala mimovládna organizácia Komenského inštitút zase ukázali, že najviac by učiteľky a učitelia základných škôl ocenili opatrenia zamerané na prekonávanie jazykových bariér, prispôsobenie vzdelávacieho obsahu a hodnotenia, ako aj psycho-sociálnu podporu detí z Ukrajiny. Z hľadiska formy by pritom najväčšia časť preferovala priame poradenstvo. Webináre či prezenčné školenie by uvítala len približne pätina učiteliek a učiteľov.

Je zrejmé, že hoci rôzni aktéri (vrátane ministerstva a samospráv) realizujú opatrenia na podporu učiteliek a učiteľov pri výučbe detí z Ukrajiny, tieto opatrenia dostatočne nepokrývajú potreby vyučujúcich. Na základe existujúcich poznatkov zo Slovenska a príkladov opatrení na podporu vyučujúcich z iných krajín možno odporúčať nasledovné opatrenia:

Zmapovať skúsenosti a potreby zamestnancov a zamestnankýň škôl v Bratislave v súvislosti so vzdelávaním detí z Ukrajiny. O tom, ako prebieha výučba detí z Ukrajiny, chýbajú dostatočne detailné informácie. Rovnako nie je dostatok údajov o tom, akú podporu by potrebovali školy a vyučujúci. Dostupné údaje

(správa Štátnej školskej inšpekcie a prieskum Komenského inštitútu) poskytujú len základné informácie a väčšina poznatkov sa navyše týka len základných škôl.

Mal by sa preto uskutočniť prieskum, ktorý by zisťoval, ako sa školám darí pri začleňovaní a podpore vzdelávania týchto detí. Zároveň je nutné identifikovať potreby škôl. Tento prieskum by bolo potrebné zamerať na nasledovné oblasti:

- Potreby pracovníčok a pracovníkov na všetkých stupňoch vzdelávania. Zohľadniť je treba potreby pedagogických, ale aj nepedagogických a odborných pracovníčok a pracovníkov, ktorí rovnako vstupujú do vzdelávacieho procesu a mali by byť dostatočne pripravení na to, aby deťom poskytli vhodnú podporu
- Pedagogická prax

Podporiť výmenu skúseností medzi školami a posilniť rozširovanie už nadobudnutej expertízy škôl pri vzdelávaní detí z Ukrajiny medzi školami. Podľa dostupných údajov deti z Ukrajiny vzdeláva prakticky každá základná škola a značná časť stredných škôl. Viac ako tri štvrtiny učiteliek a učiteľov základných škôl v Bratislavskom kraji vyučujú aspoň jedného žiaka alebo žiačku z Ukrajiny. Vďaka tomu veľká časť vyučujúcich nadobudla cenné skúsenosti so vzdelávaním týchto detí a zároveň značná časť učiteliek a učiteľov potrebuje praktické poradenstvo. Zároveň majú niektoré školy v Bratislave dlhodobé skúsenosti so vzdelávaním cudzincov.

Poznatky škôl o tom, ako zvýšiť úspešnosť a kvalitu začleňovania detí z Ukrajiny (aj detí cudzincov všeobecne), možno využiť pri posilnení vzdelávacích možností pre učiteľky a učiteľov a ďalších zamestnancov a zamestnankyne škôl. V rámci Bratislavy je konkrétne možné odporúčať:

- Vytvoriť stálu platformu na výmenu skúseností so vzdelávaním detí z Ukrajiny, napríklad prostredníctvom pravidelných stretnutí, či vzájomného mentorovania. Vhodná forma výmeny skúseností by sa mohla identifikovať na základe mapovania potrieb zamestnancov a zamestnankyň.
- Identifikovať príklady dobrej praxe pri začleňovaní a podpore vzdelávania detí z Ukrajiny a detí cudzincov všeobecne. Tieto príklady dobrej praxe by sa mali sprostredkovať ostatným školám (napríklad prostredníctvom videí, workshopov a podobne).

V spolupráci s centrami pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie a ďalšími organizáciami a odborníkmi a odborníčkami zabezpečiť psychologickú podporu pre učiteľky a učiteľov. Z údajov vyplynulo, že pätina (20,7 %) učiteliek a učiteľov v Bratislavskom kraji by privítala psychologickú podporu pre pedagogických a odborných zamestnancov a zamestnankyne. Špecializovanú podporu personálu pôsobiaceho v školách by mohli zabezpečovať regionálne mobilné tímy, o ktorých informujeme vyššie.

Zmapovať potreby škôl v oblasti zamestnávania profesionálnych pracovníčok a pracovníkov z Ukrajiny a koordinovať a poskytovať pomoc a podporu ľuďom z Ukrajiny, ktorí by sa chceli zamestnať v školách v Bratislave. Pri vzdelávaní detí z Ukrajiny môžu výrazne pomôcť profesionálne pracovníčky a pracovníci z Ukrajiny, ktorí by pôsobili napríklad na pozícii pedagogických asistentiek alebo asistentov či na pozícii učiteliek a učiteľov v prípravných triedach alebo skupinách.

Títo ľudia však môžu mať problém pri získaní potrebných potvrdení pre prácu v škole alebo pri hľadaní vhodnej školy, na ktorej by mohli pôsobiť. Preto by sa mohli zmapovať potreby škôl v oblasti zabezpečenia profesionálneho personálu s pôvodom z Ukrajiny a poskytovať ľuďom z Ukrajiny, ktorí majú záujem o prácu v školách v Bratislave, podporu pri riešení potrebnej administratívy a pri umiestňovaní do jednotlivých škôl.

Identifikovať finančné zdroje na zabezpečenie podporného personálu v školách. Vzdelávanie detí z Ukrajiny si vyžaduje posilnenie personálnych kapacít v školách, najmä zo strany pedagogických asistentov a asistentiek, školských psychológov a psychologičiek, sociálnych pedagógov a pedagogičiek a podobne. Na

zabezpečenie tohto personálu sú potrebné dodatočné financie. Preto by sa mali identifikovať možnosti (na strane štátu, zriaďovateľov, či súkromných zdrojov), ako financovať tieto kapacity v školách.

Nadviazať a koordinovať spoluprácu vysokých škôl, ktoré pripravujú budúce učiteľky a učiteľov a škôl, v ktorých sa vzdelávajú deti z Ukrajiny. Jednou z možností, ako posilniť odborné kapacity škôl, ktoré vzdelávajú deti z Ukrajiny, je zaangažovanie vysokoškolských študentov a študentiek, ktoré sa pripravujú na učiteľské povolanie. Možno odporúčať, aby sa nadviazala spolupráca s relevantnými vysokými školami v Bratislave a školami, na ktorých sa nachádzajú deti z Ukrajiny.

5.1 Prehľad opatrení, ktoré je vhodné realizovať v oblasti podpory učiteliek a učiteľov pri vzdelávaní detí z Ukrajiny

Zakomponovanie rozmanitosti a interkultúrneho obsahu do študijných programov pre budúce učiteľky a učiteľov

Vedomosti, zručnosti a postoje dôležité pre výučbu v triedach, v ktorých sa nachádzajú deti z rozličných krajín a kultúr, by sa mali rozvíjať už počas vysokoškolskej prípravy budúcich učiteliek a učiteľov.

Účinné vysokoškolské programy v oblasti rozmanitosti pre budúce učiteľky a učiteľov sú postavené na tom, že obsah týkajúci sa vzdelávania detí z rozličných krajín a kultúr je priamo zabudovaný do kurikula. Nejde teda o ad hoc alebo samostatné kurzy. Na viacerých vysokých školách v Európe preto existujú špeciálne magisterské študijné programy, ako napríklad interkultúrne vzdelávanie, multikultúrne a medzinárodné vzdelávanie a podobne (OECD, 2019a).

Príprava budúcich učiteliek a učiteľov si vyžaduje aj praktický výcvik. Z tohto dôvodu niektoré vysoké školy poskytujú prax v rozličných kultúrnych prostrediach. To študentkám a študentom umožňuje, aby vystúpili zo svojej kultúrnej komfortnej zóny a zmenili svoje vnímanie iných kultúr. Napríklad Indiana University School of Education v USA ponúka program, vďaka ktorému môžu študentky a študenti pracovať na školách v indiánskej rezervácii, či Južnej Amerike, Európe, Ázii a Afrike (OECD, 2019a).

Inovatívne programy v oblasti rozmanitosti pre budúce učiteľky a učiteľov využívajú moderné technológie. Napríklad RMIT School of Education v Melbourne vytvorila online prostredie, v ktorom budúce učiteľky a učители môžu komunikovať so žiakmi a žiačkami z rozličných krajín prostredníctvom blogov, komentárov a videí (OECD, 2019a).

Ponuka profesijného rozvoja a podpora výmeny skúseností a poznatkov medzi vyučujúcimi

Ministerstvo školstva, štátne organizácie, vysoké školy a ďalšie inštitúcie môžu učiteľkám a učiteľom poskytovať vzdelávacie kurzy a programy, ktoré sa týkajú výučby detí z rozličných krajín a kultúr. Tieto programy môžu byť zamerané napríklad na výučbu vyučovacieho jazyka ako druhého jazyka alebo na osvojenie si metód, ako vyučovať vo viacjazyčnom prostredí.

Európska federácia pre interkultúrne vzdelávanie ponúka profesijný rozvoj pre vyučujúcich ako aj riaditeľky a riaditeľov škôl, ktorý sa týka rozvoja interkultúrnych kompetencií. Súčasťou vzdelávania je aj oboznámenie sa so sadou nástrojov, ktoré môžu učiteľkám a učiteľom pomôcť, aby interkultúrne vzdelávanie začlenili do svojej výučby (OECD, 2019a).

V Portugalsku bola vytvorená sieť 20 školiteľov a školiteľiek, ktoré sú k dispozícii pre školy, ktoré majú záujem o výcvik v oblasti interkultúrnych otázok. Školenia trvajú 4 až 6 hodín (European Commission/EACEA/Eurydice, 2019).

Ďalšou možnosťou je vzájomná výmena skúseností a poznatkov medzi vyučujúcimi. To môže mať aj charakter mentorovania.

V súvislosti s vojnou na Ukrajine viaceré krajiny začali poskytovať učiteľkám a učiteľom školenia o tom, ako podporovať deti, ktoré neovládajú vyučovací jazyk alebo majú traumu (napríklad Estónsko) (UNESCO, 2022).

Zamestnávanie kvalifikovaných pracovníkov a pracovníčok s imigrantským pôvodom

Pôsobenie učiteliek a učiteľov s imigrantským alebo menšinovým pôvodom môže pomôcť nielen žiakom a žiačkam z iných krajín a kultúr, ale všetkým deťom v triede. Problémom však môže byť, že krajiny neuznávajú kvalifikáciu ľudí z iných krajín.

Napríklad na Viedenskej univerzite existuje inovatívny vzdelávací program pre utečenecké učiteľky a učiteľov. Program umožňuje, aby sa tieto učiteľky a učelia mohli vrátiť k svojej profesii vďaka alternatívnej certifikácii. Absolventi a absolventky získajú kvalifikáciu, aby mohli vykonávať učiteľskú profesiu, ak získajú bakalársky titul, úroveň B2 v nemeckom jazyku a majú pedagogickú prax (OECD, 2019a).

V súvislosti s vojnou na Ukrajine viaceré európske krajiny umožnili, aby ľudia z Ukrajiny mohli vykonávať prácu pedagogických asistentiek a asistentov či učiteliek a učiteľov (Írsko), ak spĺňajú isté kvalifikačné požiadavky. V Lotyšsku môžu ukrajinské učiteľky a učelia vyučovať v špeciálnych triedach pre deti z Ukrajiny (UNESCO, 2022).

Podpora zo strany sociálnych pracovníkov a pracovníčok, psychológov a psychologičiek a ľudí, ktorí ovládajú jazyk imigrantov

Učiteľkám a učiteľom, ktorí učia v triedach s deťmi z rôznych krajín a kultúr, môžu dodatočnú podporu poskytovať sociálni pracovníci a pracovníčky, psychológovia a psychologičky ako aj ľudia, ktorí ovládajú jazyk imigrantov.

Využívať sa môžu napríklad mobilné interkultúrne tímy, o ktorých podrobnejšie informuje v predošlej kapitole. Tieto tímy v Rakúsku okrem priamej podpory detí s imigrantským pôvodom poskytujú aj poradenstvo učiteľkám a učiteľom (OECD, 2019a).

Ďalšou možnosťou je zapojenie sociálnych pracovníkov a pracovníčok. V Kanade funguje program (Settlement Workers in Schools), v rámci ktorého pracovníci a pracovníčky z komunitných centier pôsobia priamo na školách, kde je vysoký počet detí z cudziny. Úlohou týchto pracovníkov a pracovníčok je napríklad pomáhať so zápisom do školy, poskytovať deťom a ich rodičom poradenstvo v oblasti vzdelávania, podporovať rodiny, aby sa zapájali do školských podujatí a podobne (Cerna, 2019).

Podporu môžu poskytovať aj pedagogické asistentky a asistenti alebo ďalší učelia a učiteľky. V Španielsku (Katalánsku) pôsobia dva druhy podporných učiteliek a učiteľov – hosťujúci tútori a vyučujúci v oblasti jazykovej a sociálnej podpory. Títo vyučujúci majú rovnaký status ako ostatné učiteľky a učelia. Pôsobia hlavne v prípravných triedach a zodpovedajú za vstupné hodnotenie detí a prípravu individuálnych vzdelávacích plánov pre žiakov a žiačky s migrantským pôvodom, spolupracujú s ostatnými vyučujúcimi a podobne. Vyučujúci v oblasti jazykovej a sociálnej podpory sa môžu umiestniť do škôl s vysokým podielom týchto detí, aby posilnili prístup založený na integrácii jazykového a predmetového vzdelávania. Zároveň pomáhajú, aby sa žiaci a žiačky zapájali do všetkých školských a mimoškolských aktivít a budovali si svoje viacnásobné identity (European Commission/EACEA/Eurydice, 2019).

Podpora pre riaditeľky a riaditeľov škôl

Podporu potrebujú aj riaditeľky a riaditelia škôl. Napríklad v USA (San Antonio Independent School District, v ktorom žije značná časť ľudí z hispánskej menšiny s nízkym príjmom) funguje špeciálny program pre

riaditeľky a riaditeľov škôl. Cieľom programu je pripraviť vedúcich pracovníkov a pracovníčky, ktoré budú vedieť účinne pracovať v etnicky, rasovo, sociálne a jazykovo rozmanitom vzdelávacom prostredí (OECD, 2019a).

Tvorba a distribúcia podporných materiálov

V súvislosti so začleňovaním a podporou vzdelávania detí z Ukrajiny viaceré krajiny vytvorili rozličné podporné materiály, napríklad v oblasti prekonávania jazykovej bariéry. Viaceré krajiny distribuovali aj materiály a usmernenia o tom, ako so žiakmi a žiačkami diskutovať o vojne na Ukrajine. V ďalších krajinách vznikli príručky, ako pristupovať k mentálnemu zdraviu detí, k psychosociálnej podpore, ako pracovať s traumou či ako predchádzať konfliktom v triedach (UNESCO, 2022).

5.2 Aktuálna situácia v oblasti podpory učiteliek a učiteľov pri vzdelávaní detí z Ukrajiny na Slovensku

Ministerstvo školstva a jeho organizácie, ako aj mimovládne organizácie, realizovali v oblasti podpory vyučujúcich viacero aktivít. Tieto aktivity sa zameriavali predovšetkým na rozvoj kompetencií učiteliek a učiteľov vyučovať v multikultúrnom a viacjazyčnom prostredí (napríklad webináre¹⁰, metodické usmernenia¹¹). Úplne však chýba systémová podpora na zabezpečenie dodatočných personálnych kapacít a ľudí, ktorí by vyučujúcim pomohli s úpravou metód a foriem vzdelávania, prípravou vhodných materiálov na výučbu alebo by poskytli učiteľkám a učiteľom podporu v oblasti ich vlastného duševného zdravia.

39

O tom, nakoľko realizované aktivity pomáhajú učiteľkám a učiteľom a ako prebieha vzdelávanie detí z Ukrajiny priamo v školách, máme len obmedzené informácie. Čiastočné informácie na základe telefonického prieskumu medzi materskými, základnými a strednými školami priniesla Štátna školská inšpekcia (ŠŠI, 2022a). Prieskum medzi učiteľkami a učiteľmi základných škôl realizovala aj mimovládna organizácia Komenského inštitút.

Podľa zistení Štátnej školskej inšpekcie (ŠŠI, 2022a) poskytovali školám legislatívnu, finančnú a metodickú pomoc ministerstvo a jeho organizácie ako Štátny pedagogický ústav (ŠPÚ), Metodicko-pedagogické centrum (MPC), Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie (VÚDPaP), poradenské zariadenia, zriaďovatelia, regionálne úrady školskej správy (RÚŠS) aj iné organizácie.

Zo strany ministerstva dostávali školy najmä legislatívnu podporu (82,3 %). Metodickú podporu využilo 55,8 % a finančnú necelá polovica (44,2 %) škôl. Z podpory organizácií ministerstva školstva MPC a ŠPÚ využívali školy najmä metodické materiály (využilo ich 65,2 % dopytovaných škôl) a metodickú pomoc (53,7 %). Vzdelávanie pre pedagogičky a pedagógov pre vyučovanie detí z Ukrajiny využilo len 12,5 % škôl a žiadnu podporu nevyužilo 17,4 %.

Menej podpory sa dostalo školám zo strany ministerskej organizácie VÚDPaP a poradní. Žiadnu podporu od týchto inštitúcií nevyužili takmer dve tretiny riaditeľiek a riaditeľov (61,3 %), metodické materiály a metodickú pomoc od organizácie VÚDPaP a poradní využila približne pätina (21,6 % a 21,0 %), online poradenstvo 7 %.

¹⁰ Prehľad webinárov na podporu učiteľov a učiteliek pri výučbe detí z Ukrajiny je dostupný napríklad tu: <https://www.ucimenadialku.sk/webinare/realizovane-webinare>

¹¹ Najmä metodické usmernenie Štátneho pedagogického ústavu (ŠPÚ, 2022), ale aj materiály medzinárodnej organizácie UNHCR, ktoré sú dostupné tu: <https://www.unhcr.org/sk/3043-vzdelavanie-o-utecencov.html>

Regionálne úrady a zriaďovatelia poskytli školám pomoc tiež najmä v oblasti metodologickej podpory (48,3 % RÚŠS a 37,2 % zriaďovatelia). Finančnú podporu zo strany RÚŠS dostala necelá pätina škôl (17,4 %) a zo strany zriaďovateľov približne tretina (35,7 %). Celkom bez podpory zo strany RÚŠS zostalo 39 % škôl a zo strany zriaďovateľa 26,2 % škôl.

Riaditeľky a riaditelia škôl deklarovali, že na úspešné začlenenie detí do vzdelávania je potrebná intenzívnejšia podpora, a to v oblasti metodologickej, finančnej aj personálnej. Zhrnutie zistení o potrebách podpory riaditeľiek a riaditeľov zo správy Štátnej školskej inšpekcie poskytuje box.

Box 4: Chýbajúca podpora pri vzdelávaní detí z Ukrajiny podľa riaditeľiek a riaditeľov

V metodologickej oblasti chýbala riaditeľom a riaditeľkám metodická príručka na vyučovanie slovenského jazyka ako cudzieho jazyka (ako i ostatných všeobecno-vzdelávacích predmetov) pre deti z Ukrajiny či dvojjazyčné učebné materiály. Chýbali im aj metodické usmernenia k organizácii vzdelávania týchto detí (hodnotenie, ukončovanie štúdia na základnej škole, prijímanie na stredné školy, prestup na iný typ školy). Cítili nedostatok metodologickej podpory aj v oblasti začleňovania detí z Ukrajiny do vyučovacieho procesu so zreteľom na ich inklúziu a pri tvorbe individuálneho vzdelávacieho plánu pre tieto deti. Zároveň im chýbali online semináre pre pedagogických zamestnancov s možnosťou výmeny vzájomných skúseností zo vzdelávania žiakov z Ukrajiny.

Vo finančnej oblasti by riaditelia a riaditeľky potrebovali zdroje na osobné príplatky pre pedagogických zamestnancov, ktorí vyučujú deti z Ukrajiny a vedú jazykové kurzy, pre administratívneho zamestnanca, ako aj na finančné zabezpečenie novoprijatých pedagogických a odborných zamestnancov pre podporné tímy. Chýbala im aj finančná podpora na mimoškolské aktivity (výlety, exkurzie, školy v prírode, školské krúžky), materiálno-technické vybavenie (lavice, knihy, notebooky) a na úhradu nákladov na stravovanie.

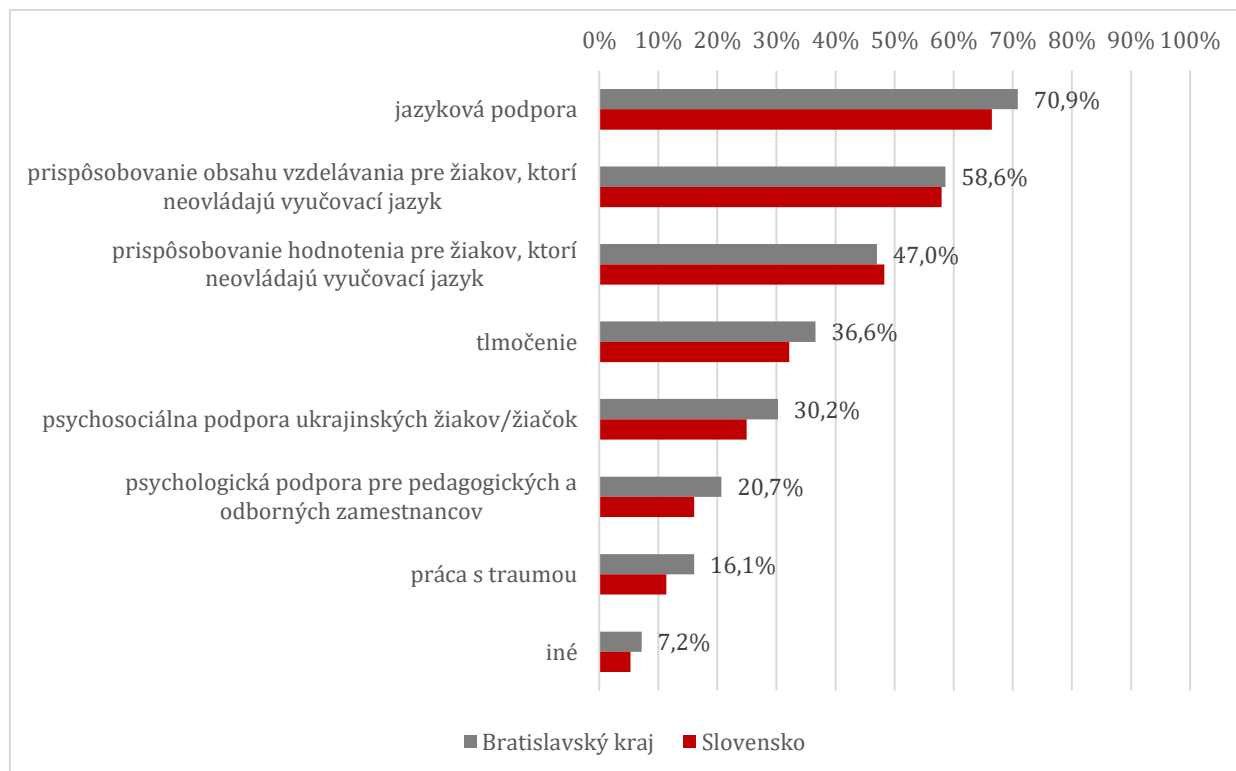
V personálnej oblasti riaditeľom a riaditeľkám chýbalo zabezpečenie členov intervenčného tímu (školských špeciálnych pedagógov, psychológov a sociálnych pedagógov), koordinátorov pre vzdelávanie odídencom z Ukrajiny, pedagógov a pedagogických asistentov so znalosťou ukrajinského jazyka, tlmočníkov, lektorov pre jazykové kurzy (slovenský jazyk pre cudzincov, ukrajinský jazyk) a administratívnych pracovníkov, ktorí by koordinovali administratívne úkony súvisiace s prijímaním a zaraďovaním detí z Ukrajiny do vzdelávania. (ŠŠI, 2022a)

Prieskum, ktorý realizoval Komenského inštitút, sa zameriaval aj na to, v akých oblastiach by učiteľky a učitelia potrebovali pri vzdelávaní detí z Ukrajiny podporu.

Podľa očakávaní by učiteľky a učitelia potrebovali najmä jazykovú podporu. Viac ako dve tretiny (70,9 %) učiteľiek a učiteľov v Bratislavskom kraji by potrebovali podporu práve v tejto oblasti. Viac ako tretina (36,6 %) uviedla aj potrebu tlmočenia.

S potrebou prekonať jazykové bariéry súvisí aj to, že viac ako polovica (58,6 %) učiteľiek a učiteľov by potrebovala podporu v tom, ako prispôbovať obsah vzdelávania pre deti, ktoré neovládajú vyučovací jazyk. Približne polovica (47 %) by potrebovala aj podporu v oblasti hodnotenia týchto detí.

Graf 15: V akých oblastiach by ste predovšetkým privítali podporu pri výučbe žiakov/žiačok z Ukrajiny?

Zdroj: CVA na základe údajov KI

Vzhľadom na to, že mnohé učiteľky a učelia sa stretli so psychickou nepohodou a traumou detí z Ukrajiny, takmer tretina (30,2 %) vyučujúcich z Bratislavského kraja by privítala opatrenia v oblasti psychosociálnej podpory detí z Ukrajiny. 16,1 % z nich by chcelo aj podporu v oblasti práce s traumou. V týchto prípadoch ide o vyššie podiely ako v priemere Slovenska. Psychosociálnu podporu detí z Ukrajiny by privítala štvrtina (25 %) vyučujúcich a podporu pri práci s traumou 11,4 % učiteliek a učiteľov..

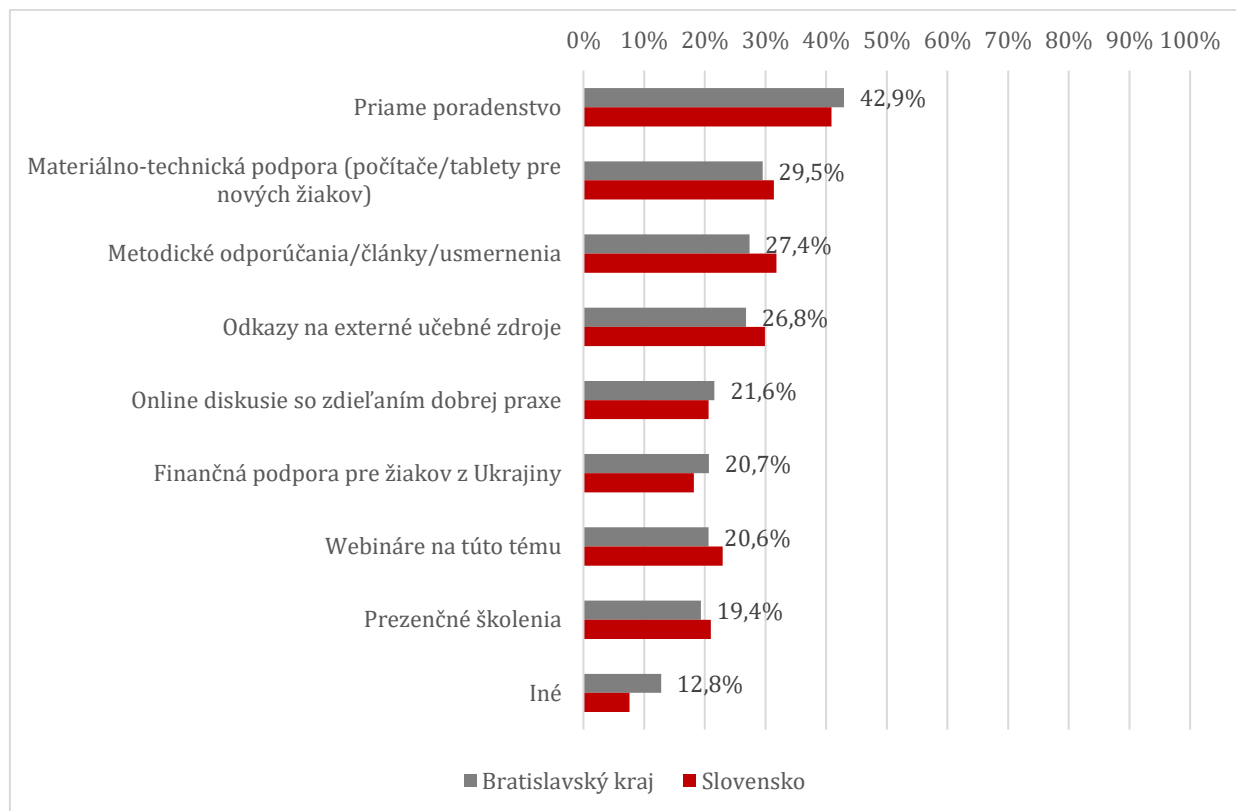
Náročná situácia spojená so vzdelávaním detí z Ukrajiny vplýva aj na duševné zdravie vyučujúcich. Päťina (20,7 %) učiteliek a učiteľov v Bratislavskom kraji by privítala psychologickú podporu pre pedagogických a odborných zamestnancov a zamestnankyne.

7,2 % vyučujúcich zvolilo aj možnosť vlastnej odpovede na otázku, v ktorej oblasti by potrebovali podporu. Aj tu sa ukázalo, že najväčším problémom sú jazykové bariéry. Viaceré učiteľky a učelia navrhovali, aby sa deti z Ukrajiny vzdelávali v samostatných triedach, v ktorých by pôsobili vyučujúci ovládajúci ukrajinský jazyk. Ďalej požadovali intenzívne kurzy slovenčiny pre tieto deti, ako aj ukrajinské alebo dvojjazyčné učebnice a pracovné zošity.

Objavila sa aj požiadavka, aby vyučujúci mali možnosť absolvovať kurz ukrajinského jazyka alebo aby mali k dispozícii zoznam základných fráz v ukrajínčine. Pomohli by im aj informácie o ukrajinskom vzdelávacom systéme a obsahu vzdelávania. Niektoré učiteľky a učelia požadovali aj dodatočné finančné ohodnotenie pre vyučujúcich, ktorí vzdelávajú deti z Ukrajiny.

Dotazník zisťoval aj to, akú formu podpory pri výučbe detí z Ukrajiny by učiteľky a učelia predovšetkým uvítali. Najväčšia časť z nich by privítala priame poradenstvo (42,9 %). Necelá tretina (29,5 %) vyučujúcich z Bratislavského kraja by potrebovala aj počítače alebo tablety pre deti z Ukrajiny.

Graf 16: Akú formu podpory pri výučbe žiakov/žiačok z Ukrajiny by ste predovšetkým uvítali?

Zdroj: CVA na základe údajov KI

Približne štvrtina učiteliek a učiteľov by privítala aj metodické odporúčania a usmernenia (27,4 %) a odkazy na externé učebné zdroje (26,8 %). Päťtine by pomohli online diskusie so zdieľaním dobrej praxe (21,6 %), finančná podpora pre deti z Ukrajiny (20,7 %), webináre (20,6 %) a prezenčné školenia (19,4 %).

Aj v prípade tejto otázky mohli učiteľky a učitelia uviesť vlastné odpovede. V mnohých prípadoch sa odpovede prekrývali s predchádzajúcou položkou, ktorá sa týkala oblastí podpory (samostatné triedy pre deti z Ukrajiny, intenzívne jazykové kurzy, dvojazyčné učebné materiály, lepšie finančné ohodnotenie vyučujúcich). V tejto časti sa však vo väčšej miere objavovali požiadavky na pedagogických asistentov a asistentky alebo špeciálne pripravených pedagógov a pedagogičky na prácu s deťmi z Ukrajiny.

Objavili sa ale aj návrhy, aby sa nadviazala spolupráca s európskymi krajinami, ktoré majú skúsenosti so vzdelávaním cudzincov či aby sa zaviedol koordinátor pre určitý okruh škôl. Vyskytol sa aj návrh, aby Štátny pedagogický ústav vypracoval materiál, ktorý by vyučujúcich inštruoval, čo sa majú deti z Ukrajiny učiť, aby po návrate na Ukrajinu nezaostávali za svojimi rovesníkmi alebo rovesničkami.

Literatúra

- Cerna, L. 2019. Refugee education: Integration models and practices in OECD countries. Paris: OECD Publishing. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1787/a3251a00-en>
- European Commission/EACEA/Eurydice. 2019. Integrating Students from Migrant Backgrounds into Schools in Europe: National Policies and Measures. Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostupné na internete: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/39c05fd6-2446-11e9-8d04-01aa75ed71a1/language-en>
- Graffyová, A. 2022. Літні табори для українських дітей та підлітків у Словаччині Детальніше. Dostupné na internete: <https://novyny.sme.sk/c/22943727/litni-tabory-dlia-ukrainskykh-ditei-ta-pidlitkiv.html>
- Hall, R. et al. 2019. Analýza zistení o stave školstva na Slovensku. Bratislava: MESA10. Dostupné na internete: <https://analiza.todarozum.sk/analiza-zisteni-o-stave-skolstva-na-slovensku.pdf>
- Hellebrandt, T. et al. 2020. Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením. Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/data/att/15944.pdf>
- MŠVVŠ SR. 2022. Jazykový kurz pre deti cudzincov. Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/jazykovy-kurz-pre-deti-cudzincov>
- OECD. 2019a. The Road to Integration: Education and Migration, OECD Reviews of Migrant Education. Paris: OECD Publishing. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1787/d8ceec5d-en>
- OECD. 2019b. TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. Paris: OECD Publishing. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1787/1d0bc92a-en>
- OECD. 2019c. PISA 2018 Results (Volume II): Where All Students Can Succeed. Paris: OECD Publishing. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1787/b5fd1b8f-en>
- Pířová, J. et al. 2021. Kurzy štátneho jazyka. Bratislava: Štátny pedagogický ústav. Dostupné na internete: <https://www.statpedu.sk/files/sk/o-organizacii/projekty/erasmus-slovincina-deti-cudzincov/kurz-statneho-jazyka.pdf>
- SITA. 2022. Pre deti z Ukrajiny a ich rodičov otvoria v okolí Tatier dve hračkárnice. Dostupné na internete: <https://spis.korzar.sme.sk/c/22943211/pre-deti-z-ukrajiny-a-ich-rodicov-otvoria-v-okoli-tatier-dve-hrackarnice.html>
- ŠPÚ. 2022. Metodické odporúčanie k organizácii výchovy a vzdelávania v triedach základných škôl so žiakmi z Ukrajiny. Bratislava: Štátny pedagogický ústav. Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/data/att/22859.pdf>
- ŠŠI. 2020. Správa o stave vzdelávania cudzincov v základnej škole v SR v školskom roku 2019/2020. Bratislava: Štátna školská inšpekcia. Dostupné na internete: https://www.ssi.sk/wp-content/uploads/2020/12/123_TI_Vzde_ziakov_cudz_ZS.pdf
- ŠŠI. 2022a. Pripravenosť škôl na vzdelávanie detí odídencom z Ukrajiny. Bratislava: Štátna školská inšpekcia. Dostupné na internete: <https://www.ssi.sk/wp-content/uploads/2022/06/Sprava-odidenci-all7-tlac-final-20-6.pdf>
- ŠŠI. 2022b. Vzdelávanie detí cudzincov bolo dlhšiu dobu nepovšimnuté. Bratislava: Štátna školská inšpekcia. Dostupné na internete: <https://www.ssi.sk/2022/03/17/vzdelavanie-deti-cudzincov-bolo-dlhšiu-dobu-nepovsimnute/>
- UNESCO. 2022. Mapping host countries' education responses to the influx of Ukrainian students. Dostupné na internete: <https://www.unesco.org/en/articles/mapping-host-countries-education-responses-influx-ukrainian-students>